

INTEGRAREA ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ

Fluxurile de servicii, competitivitatea și integrarea în Uniunea Europeană*

Agnes GHIBUȚIU

Creșterea susținută a contribuției activităților de servicii la crearea PIB, la ocuparea forței de muncă și la expansiunea fluxurilor comerciale și investiționale internaționale reprezintă o coordonată majoră a proceselor de ajustare structurală care se desfășoară la ora actuală în economia mondială ca reacție față de globalizarea și integrarea regională, liberalizarea regimurilor comerciale și investiționale și efectele noilor tehnologii din domeniul informației și comunicațiilor (TIC). Amplificarea relevanței economice a serviciilor trebuie asociată, înainte de toate, cu procesul accelerat de internaționalizare a acestor activități și, respectiv, cu sporirea capacității lor de a se constitui în obiect al tranzacțiilor comerciale internaționale. Acest proces se manifestă prin două dimensiuni intercorelate: (1) creșterea susținută a comerțului cu servicii; și (2) expansiunea rapidă a fluxurilor de investiții străine directe (ISD) în sfera serviciilor.

* Versiune extinsă și adusă la zi a referatului prezentat de autoare la Sesiunea Anuală de Comunicări Științifice a SOREC pe tema "România și Uniunea Europeană", București, 29 octombrie 2004.

Internaționalizarea crescândă a serviciilor și implicit ușurința mai mare cu care pot fi abordate piețele externe de servicii creează noi oportunități în termeni de creștere și dezvoltare economică. Dar, pentru a putea valorifica aceste oportunități, România trebuie să accepte provocarea de a lărgi capacitățile sale generatoare de fluxuri de servicii și de a îmbunătăți eficiența acestora. Acest lucru este reclamat atât de nevoia captării noilor surse de creștere a exporturilor – inclusiv a celor oferite de comerțul electronic –, cât și de nevoia lărgirii accesului la servicii mai variate și în condiții de eficiență sporită, pe calea importurilor, în condițiile în care accesul la servicii eficiente a devenit un factor-cheie al competitivității firmelor în noul climat tot mai concurențial.

Pornind de la reliefarea cauzelor, formelor de manifestare și a implicațiilor procesului de internaționalizare a serviciilor și în baza analizei evoluției fluxurilor de servicii ale României în ultimul deceniu, acest eseu își propune să examineze modul în care se raportează realitățile românești la evoluțiile rapide din sfera serviciilor în plan global și european și, respectiv, să evalueze măsura în care au

fost internalizate în economia românească exigențele unei cooperări mai strânse în acest domeniu reclamate de convergența economică cu UE. Prin prisma constrângerilor care afectează în prezent potențialul generator de fluxuri de servicii al economiei românești sunt formulate câteva sugestii în termeni de politici economice menite a contribui la consolidarea sectorului românesc de servicii și sunt schițate, totodată, câteva repere ale unei politici active de dezvoltare a acestui sector.

Introducere

Există un larg consens în rândul analiștilor atunci când apreciază că cea mai recentă fază a globalizării economice – particularizată prin progresele revoluționare din domeniul TIC și asociată cu schimbările de mare anvergură în planul abordării politicilor de reglementare și de liberalizare a regimurilor comerciale și investiționale naționale – a fost propulsată, într-o măsură semnificativă, de procesul de internaționalizare a serviciilor (OECD, 2001).

În contextul evoluțiilor circumscrise acestui proces, numeroase dintre granițele care în trecut delimitau bunurile materiale de servicii sau produsele comercializabile de cele necomercializabile s-au estompat. La rândul lor, liniile de demarcație dintre sectoarele economice tradiționale au devenit mai difuze, iar structura produselor s-a schimbat. Pe măsura creșterii, sub impactul noilor TIC, a productivității în numeroase ramuri de servicii – considerate în mod tradițional inapte pentru asimilarea progresului tehnologic – și a sporirii “transportabilității” acestora, s-au adâncit relațiile de interdependență dintre sectoare

rele producătoare de bunuri materiale și cele furnizoare de servicii¹, s-au produs schimbări în structurile industriale și în configurația competiției globale. Aceste mutații s-au tradus prin creșterea susținută a aportului serviciilor la crearea PIB și la ocuparea forței de muncă îndeosebi în țările dezvoltate, dar și în alte regiuni mai puțin dezvoltate ale lumii. În același timp, s-au reflectat în expansiunea susținută a activităților de servicii în fluxurile comerciale internaționale și mai ales în cele investiționale.

Toate aceste evoluții la un loc au determinat o amplificare a relevanței economice a serviciilor în context național și internațional și au condus la o schimbare fundamentală a opticii asupra contribuției acestor activități la procesul creșterii și dezvoltării economice. Drept urmare, pentru prima oară în istoria negocierilor comerciale multilaterale din cadrul GATT, serviciile au fost incluse în Runda Uruguay (1986-1994), iar ca rezultat al acestei runde au fost înglobate în sistemul comercial multilateral prin convenirea Acordului general privind

¹ Producția industrială intensivă în tehnologii avansate reclamă într-o măsură crescândă inputuri de servicii cu valoare adăugată ridicată, astfel încât de regulă conținutul material al produselor și, respectiv, producția fizică propriu-zisă nu depășește 15-25% din valoarea producției. La rândul său, sectorul de servicii este dependent de bunuri materiale cu conținut ridicat în TIC pentru o bună parte a inovațiilor sale în materie de procese și produse (Arkell, 2001). În contextul noilor realități economice în curs de cristalizare sub impactul TIC, creșterea gradului de complementaritate și de interdependență dintre sectorul de servicii și industria prelucrătoare atinge cote nemaiîntâlnite până acum.

comerțul cu servicii (GATS), conceput ca instrument juridic multilateral menit a reglementa și liberaliza comerțul cu servicii. În anul 2000, în baza acordului GATS – care a devenit unul din pilonii centrali ai noii Organizații Mondiale a Comerțului (OMC) – a fost declanșată o nouă serie de negocieri multilaterale în sfera serviciilor, înglobată în noiembrie 2001 în noua Rundă Doha, care este în curs de desfășurare și care reprezintă primul ciclu de negocieri comerciale globale găzduit de OMC de la crearea sa în 1995.

Pe de altă parte, începând cu a doua parte a anilor 1980 și în decursul anilor 1990, inițiativele de reglementare și de liberalizare a tranzacțiilor cu servicii au devenit o componentă majoră și a cooperării economice la nivel regional. Lungul șir de acorduri regionale cu caracter preferențial convenit în acești ani înglobează activitățile de servicii în aceeași măsură ca bunurile materiale. Exemple în acest sens sunt: Acordul comercial vizând relațiile economice mai strânse dintre Australia și Noua Zeelandă (1983), Acordul de zonă de comerț liber SUA-Israel (1985), Acordul de comerț liber Canada-SUA (1988), Acordul Nord-American de comerț liber (NAFTA) (1992) sau acordurile de dată mai recentă precum Acordul de comerț liber Singapore-Japonia (2002), Acordul de comerț liber SUA-Iordania (2001), Acordul de comerț liber SUA-Singapore (2003), Acordul de comerț liber SUA-Chile (2003), acordurile în curs de negociere de către SUA cu Maroc, Australia și Africa Centrală, precum și Acordul privind zona de comerț liber a celor două Americi (*Free Trade Area of the Americas* – FTAA)².

² Inițiative similare de liberalizare în domeniul serviciilor în plan regional s-au contu-

Și, nu în ultimul rând, din demersurile de reglementare și liberalizare în plan regional a tranzacțiilor cu servicii face parte programul de realizare a pieței interne unice (CEE-92), urmat de complexul de acorduri de asociere care au racordat țările din Europa Centrală și de Est la UE și care încorporează, fără excepție, serviciile ca o dimensiune importantă a cooperării europene. Și trebuie subliniat faptul că, până la ora actuală, UE rămâne exemplul pentru cea mai avansată formă de liberalizare a tranzacțiilor cu bunuri și servicii între companii și indivizi aparținând unor țări diferite. Obiectivele UE de realizare a unei uniuni economice și monetare transcend semnificativ demersurile întreprinse până acum la nivel multilateral în GATT/OMC – sau în orice altă grupare integraționistă cu caracter regional – având ca scop liberalizarea tranzacțiilor comerciale. Nu numai că nu există, în principiu, restricții în calea liberei circulații a serviciilor în cadrul UE, dar persoanele fizice și juridice dintr-o țară membră a UE au dreptul de a furniza servicii pe teritoriul oricărei alte țări membre, și, respectiv, de a se stabili în acest scop.

1. Procesul de internaționalizare a serviciilor: cauze și consecințe

Cauze. În mod tradițional, producția națională a fost cea care a predominat de-a lungul timpului în sectorul de servicii,

rat și la nivelul țărilor în curs de dezvoltare, printre acestea numărându-se Piața comună a Conului de Sud (Mercosur, 1991), Acordul de cooperare economică dintre Chile și Mexic (1991) ș.a.

majoritatea serviciilor produse într-o țară nefiind vândute consumatorilor/utilizatorilor din altă țară. Cu alte cuvinte, în proporție covârșitoare, producția de servicii a unei țări nu s-a constituit în obiect al tranzacțiilor comerciale internaționale. Chiar și în prezent, în condițiile în care în majoritatea țărilor lumii sectorul de servicii este mult mai mare decât sectorul industriei prelucrătoare (în termeni de pondere în PIB și în forța de muncă ocupată), doar 10% din producția de servicii se constituie în obiect al comerțului internațional, comparativ cu o proporție de peste 50% în cazul industriei prelucrătoare (UNCTAD, 2004).

Explicația pentru această situație rezidă, în parte, în caracteristicile intrinseci ale serviciilor care – spre deosebire de bunurile materiale care pot participa în mod neîngrădit la schimburile internaționale – au un caracter intangibil și nu pot fi depozitate. Din această cauză, producția și consumul lor trebuie să se suprapună în timp și în spațiu, ceea ce presupune o strânsă proximitate fizică dintre producător/furnizor și consumator/utilizator. În parte, explicația trebuie căutată în reglementările naționale care, spre deosebire de cele din sectorul bunurilor materiale, au fost și continuă să fie mult mai severe în sectorul de servicii, fiind menite a pune acest sector la adăpost în fața concurenței străine.

Tendința de a rămâne “captive” în interiorul granițelor naționale constituie de altfel motivul principal pentru care serviciile au fost considerate vreme îndelungată – atât în teoria economică cât și în opinia economică în sens mai larg – mai curând ca mărfuri produse și consumate în plan local decât mărfuri tranzacționate pe plan internațional.

În anii recenti, acest *status quo* al

sectorului de servicii a suferit schimbări dramatice sub aspect tehnologic și în termeni de politici de reglementare. Aplicarea la scară largă a noilor TIC și reducerea barierelor în calea accesului pe piețele de servicii, ca urmare a liberalizării în plan autonom, regional și multilateral a regimurilor comerciale și investiționale din domeniul serviciilor, au afectat nu numai producția și consumul de servicii, dar au contribuit la creșterea productivității în numeroase segmente de servicii și au transformat însăși natura produselor, proceselor, companiilor, structurii piețelor și a concurenței în sfera serviciilor.

Înainte de toate, aceste evoluții au condus la creșterea “transportabilității” serviciilor, întrucât au determinat o reducere a nevoii de interacțiune dintre producătorii și consumatorii ai unor numeroase categorii de servicii, contribuind astfel la creșterea capacității acestor activități de a fi tranzacționate pe plan internațional. Noile TIC și rețelele de telecomunicații îndeplinesc acum pentru servicii același rol pe care l-a jucat în generațiile anterioare pentru bunurile materiale dezvoltarea unui sistem sigur și eficient de transporturi. Fiind intangibile și neputând fi depozitate – așa cum am arătat –, serviciile trebuie produse/furnizate la locul și în momentul consumului lor, ceea ce presupune o strânsă proximitate fizică dintre producător/furnizor și consumator/utilizator. Datorită digitalizării și standardizării înlesnite prin aplicarea noilor TIC, numeroase tipuri de servicii pot fi livrate prin intermediul rețelelor electronice practic în toate colțurile lumii, fără să mai fie nevoie de această proximitate fizică. Apariția Internetului a contribuit la crearea a noi tipuri de servicii care pot fi tranzacționate acum pe plan internațional, cum sunt serviciile transmise *on-line*, fie

că este vorba de servicii bancare, de servicii de afaceri, de servicii de educație sau de ocrotire a sănătății.

Consecințe. Creșterea “transportabilității” serviciilor induce efecte în lanț, deschizând noi oportunități de creștere și dezvoltare prin intermediul comerțului. Una din implicațiile cele mai vizibile ale acestei adevărate “revoluții în materie de capacitate a serviciilor de a fi comercializate” constă în aceea că producția a numeroase categorii de servicii (sau componente ale acestora), precum și numeroase funcții de servicii utilizate de corporațiile transnaționale (CTN) pentru coordonarea diferitelor verigi ale lanțului valoric al producției globale pot fi fragmentate și reamplasate pe plan internațional, după modelul industriei prelucrătoare, în locații situate la distanță față de țările de origine ale firmelor, în funcție de avantajele comparative ale diferitelor locații și de strategiile de sporire a competitivității promovate de firme. Deși “relocalizarea activităților de servicii” se află abia la începuturile sale, acest proces tinde să ia amploare și să evolueze deosebit de dinamic.

După cum apreciază specialiștii UNCTAD, procesul de relocalizare a activităților de servicii este propulsat, înainte de toate, de considerente legate de reducerea costurilor, companiile care au experiență în domeniu raportând de regulă economii în termeni de costuri de ordinul a 20-40%, rezultând îndeobște de pe urma utilizării unei forțe de muncă mai ieftine (din țările în curs de dezvoltare și în tranziție) și a concentrării activităților într-un număr mai mic de locații. Dar, raționamentele legate de reducerea costurilor și de sporurile de productivitate aferente nu sunt singurele. În realitate, numeroase firme recur la relocalizare pentru a lărgi

accesul la competențe profesionale și pentru a îmbunătăți calitatea serviciilor și, în general, pentru a beneficia de întreaga gamă de beneficii rezultând din diviziunea internațională a muncii în sfera producției de servicii (UNCTAD, 2004).

Drept rezultat, o mare varietate de servicii care au devenit recent comercializabile au ajuns să constituie obiectul exporturilor atât în țările dezvoltate, cât și în țările în curs de dezvoltare. Aceste servicii reprezintă fie activități cu valoare adăugată scăzută (precum intrările de date), fie activități mai sofisticate, cu valoare adăugată ridicată (precum proiectele de arhitectură, analizele financiare, programarea *software*, cercetarea-dezvoltarea etc.). Ele acoperă întreaga diversitate a competențelor profesionale, iar unele sunt trans-sectoriale. Dar așa cum apreciază ultimul Raport al UNCTAD (din 2004) privind evoluția investițiilor pe plan internațional, dimensiunea reală a procesului de relocalizare a serviciilor este dificil de estimat, după cum este dificil de anticipat și amploarea pe care o va dobândi fenomenul în viitor. Cert este că deocamdată relocalizarea este tot mai mult privită ca o potențială strategie pentru creșterea competitivității companiilor.

Prin urmare, dacă până nu de mult comerțului cu servicii i s-a atribuit în general un rol secundar în raport cu comerțul cu bunuri materiale – mai ales de complement sau suport logistic al acestuia din urmă (de exemplu, transportul internațional, serviciile financiare internaționale ș.a.) sau de sursă de încasări valutare menite a alimenta contul balanței plăților curente (de exemplu, turismul) –, în ultimii ani, pe măsura accentuării complementarității și integrării dintre sectoarele economice, s-a amplificat rolul serviciilor ca instrument al creșterii competi-

vității firmelor și al integrării acestora pe piața globală.

Este neîndoiește faptul că aceste evoluții au implicații importante pentru perspectivele de creștere și dezvoltare economică a tuturor țărilor. Internaționalizarea crescândă a serviciilor și creșterea accesibilității piețelor internaționale de servicii creează oportunități pentru dezvoltarea de noi surse pentru creșterea exporturilor. Totodată, înlesnesc accesul în condiții de eficiență la o mai mare varietate de servicii și de *know-how* tehnologic și organizațional, prin intermediul importurilor. Practic, oportunitățile de export și de import se află în strânse relații de interdependență: importurile de bunuri și servicii de calitate superioară și/sau mai ieftine constituie deseori o premisă importantă pentru o producție națională mai eficientă și mai competitivă și, astfel, pentru exporturi sporite de bunuri și servicii.

Țările capabile să exploateze noile oportunități deschise de internaționalizarea serviciilor vor putea beneficia de contribuția pozitivă pe care acest proces o poate aduce la convergența economică internațională. În schimb, țările care nu vor reuși să asigure condițiile stimulatoare necesare asigurării unei oferte eficiente de servicii riscă să rămână și mai mult în urmă sub aspectul integrării lor în economia globală.

Costul economic presupus de protejarea sectoarelor ineficiente de servicii are o relevanță economică generală mult mai mare decât cel generat de protecționismul în sfera bunurilor materiale. Aceasta deoarece politicile promovate în sfera serviciilor transcend sectorul propriu-zis. Practic, serviciile constituie inputuri esențiale pentru producția tuturor celorlalte bunuri materiale și servicii, iar pro-

ducătorii depind de servicii pentru a livra produsele lor utilizatorilor finali. Întrucât prețul și calitatea serviciilor disponibile într-o economie au un impact major asupra tuturor celorlalte sectoare economice, politicile vizând sectorul de servicii și reformele menite a spori eficiența acestuia – inclusiv schimbările de natura reglementărilor și cele instituționale – exercită efecte majore asupra performanțelor economice de ansamblu ale țărilor. Prin urmare, performanțele sectorului de servicii se conturează tot mai clar ca o precondiție a consolidării performanțelor economice generale.

De aceea, adoptarea unui regim comercial și investițional liberal și a unei atitudini în planul reglementărilor de natură să încurajeze concurența în segmentele de servicii infrastructurale-cheie – precum telecomunicațiile, serviciile financiare, transporturile, energia – s-a cristalizat tot mai pregnant ca o condiție esențială pentru maximizarea beneficiilor decurgând din internaționalizarea piețelor de servicii și, implicit, ca o opțiune de politică economică atractivă pentru numeroase țări.

Recunoscând că sub povara unei infrastructuri de servicii ineficiente și costisitoare este imposibil pentru oricare țară, indiferent de nivelul său de dezvoltare, să prospere, numeroase țări – fie dezvoltate, în curs de dezvoltare sau în tranziție – au promovat în anii recentți reforme de mare amploare sub aspectul reglementării sectoarelor de servicii și a fluxurilor de ISD. Indiferent de măsurile sau de sectoarele particulare implicate, reformele recente din sectoarele de servicii au avut ca numitor comun atribuirea forțelor pieței mai mult spațiu în vederea determinării structurii producției, a comerțului și/sau a investițiilor. Liberalizarea a reprezentat o

componentă esențială a politicilor de eficientizare a ramurilor de servicii și de atragere a investițiilor străine directe – ISD. În majoritatea țărilor, implementarea acestor reforme a avut tendința de a antrena o mutație către prețuri competitive, însoțită frecvent de ajustări pozitive prin intermediul inovației, în termeni de produs și de proces. Experiența recentă a numeroase țări în domeniul reformării sectorului de servicii arată că sporirea performanței sectoarelor naționale de servicii prin intermediul liberalizării a generat câștiguri de eficiență sub aspect alocativ, precum și creșteri ale productivității. În virtutea efectelor lor de antrenare, beneficiile rezultând din aceste reforme transcend sensibil sfera de cuprindere a industriilor de servicii și se răsfrâng asupra economiei în ansamblu.

2. Cele două forme ale internaționalizării activităților de servicii

În ultimul deceniu, procesul de internaționalizare a serviciilor a cunoscut o tendință de accelerare și s-a manifestat prin două dimensiuni intercorelate:

- creșterea continuă a comerțului internațional cu servicii și

- expansiunea investițiilor străine directe (ISD) în sfera serviciilor.

2.1 Internaționalizarea serviciilor prin intermediul comerțului: o perspectivă globală și europeană

Dimensiunea și dinamica comerțului cu servicii. Volumul valoric al comerțului internațional cu servicii a crescut continuu în ultimele trei decenii, numeroase categorii de servicii numărându-se printre cele mai dinamice componente ale comerțului internațional. Potrivit estimărilor OMC, valoarea exporturilor mondiale de servicii s-a ridicat în anul 2003 la 1.763 miliarde USD, iar a importurilor la 1.743 miliarde USD, ceea ce reprezintă o cincime din volumul cumulat al comerțului cu bunuri materiale și servicii (Tabelul 1).

În virtutea strânselor raporturi de interdependență și de complementaritate dintre comerțul cu servicii și comerțul cu bunuri, cele două categorii de fluxuri au înregistrat evoluții relativ apropiate în termeni de dinamică, ponderea serviciilor în comerțul global cu bunuri și servicii oscilând în jurul pragului de 1/5 în ultimele trei decenii. Totuși, datorită accele-

Tabelul 1: Structura și dinamica exporturilor mondiale, 1970-2003

	Valoare (miliarde USD)				Pondere în totalul exporturilor mondiale de bunuri și servicii (%)				Creștere medie anuală (%)		
	1970	1980	1990	2003	1970	1980	1990	2003	1970- 1980	1980- 1990	1990- 2000
Bunuri	264	1.963	3.442	7.274	81	83	81	80	22,2	5,8	6
Servicii	64	402	783	1.763	19	17	19	20	20,2	6,9	7

Sursa: Calcule bazate pe WTO (2000; 2003; 2004).

rării fenomenului de internaționalizare a activităților de servicii, începând cu anii '80 fluxurile de servicii au devansat dinamica fluxurilor de bunuri. Drept urmare, în 2003, exporturile globale de servicii au sporit de 4,4 ori față de 1980, comparativ cu o creștere de 3,7 ori a volumului valoric al exporturilor de bunuri materiale (Tabelul 1).

Configurația geografică a comerțului cu servicii reliefează diferențe notabile între marile regiuni ale lumii și, respectiv, grupuri de țări sub aspectul dinamicii fluxurilor de servicii și al gradului de participare la comerțul global. Se manifestă un grad ridicat de concentrare a acestui comerț în țările dezvoltate, care sunt în mod tradițional atât principalii furnizori, cât și principalii beneficiari ai schimburilor cu servicii pe plan mondial. În 2003, aceste țări au absorbit 75% din volumul valoric al exporturilor globale de servicii și 71% din cel al importurilor (Anexa 1).

Peste jumătate din totalul exporturilor mondiale de servicii din 2003 a fost adju-decată de un număr de opt țări dezvoltate, și anume SUA, Marea Britanie, Germania, Franța, Spania, Italia, Japonia și Olanda, care se numără printre furnizorii și beneficiarii tradiționali ai fluxurilor de servicii pe plan mondial. În cadrul acestui pluton de țări – din care șase sunt țări membre ale UE –, se detașează la mare distanță SUA ca lider de necontestat în domeniu, revenindu-le 16% din exporturile globale de servicii și 13% din importurile respective (Anexa 2). Sub aspectul componenței, această grupare de țări nu a suferit nici o modificare semnificativă în decursul ultimelor două decenii, decât cel mult sub aspectul ordinii ierarhice a țărilor plasate în urma SUA.

În același an, țărilor în curs de dez-

voltare le-a revenit o pondere de 21% în exporturile globale de servicii și 24% în importuri. Alături de țările dezvoltate, pe lista principalilor 20 de exportatori de servicii din lume figurează China, Hong Kong, Coreea de Sud, Singapore și India. Se remarcă în special dinamica susținută a schimburilor cu servicii ale Chinei, țară care în intervalul 2000-2003 a avansat de la poziția 12 la poziția 9 în ierarhia marilor exportatori și de la poziția 10 la poziția 8 în ierarhia importatorilor, devenind în 2003 principalul exportator de servicii din rândul țărilor în curs de dezvoltare (poziția de principal importator o deținea deja).

Țările în tranziție ocupă un loc periferic în comerțul mondial cu servicii, deținând în anul 2003 o pondere de numai 4% în ambele categorii de fluxuri, din care jumătate revine țărilor din Europa Centrală și de Est. În schimb, fluxurile de servicii ale acestor țări înregistrează ritmuri de creștere mult superioare mediei globale (Anexa 1).

Locul UE în comerțul internațional cu servicii. Lista principalilor 20 de exportatori/importatori de servicii în plan global arată că peste jumătate din țările incluse sunt țări membre ale UE, ceea ce oferă un prim reper al importanței UE în contextul schimburilor globale cu servicii (Anexa 2). UE-15 ca entitate este cel mai mare furnizor și beneficiar de servicii pe plan mondial, revenindu-i în anul 2003 46% din volumul global al exporturilor și 45% din cel al importurilor, comparativ cu ponderile corespunzătoare de 16% și 13% ale SUA și de 4% și 6% ale Japoniei (Anexa 1). Este de remarcat și faptul că ponderea UE-15 în comerțul mondial cu servicii este superioară celei deținute în comerțul mondial cu bunuri materiale, aceasta din urmă fiind în anul 2003 de

39% în cazul exporturilor și de 38% al importurilor (incluzând comerțul intra-UE) (WTO, 2004).

Deși angrenarea activităților de servicii în schimburile comerciale ale UE – reflectată în ponderea acestor activități în totalul tranzacțiilor cu bunuri și servicii ale UE-15 – a fost superioară mediei mondiale (de circa 20%) în ultimele două decenii, nivelul acestui indicator este mult inferior celui din SUA, unde ponderea respectivă a fost de 28% în 2003. În schimb, în numeroase țări membre ale UE, ponderea serviciilor în exporturile cumulate de bunuri și servicii depășește sensibil media comunitară și, respectiv, media mondială: în Spania (33%), Danemarca (32%), Austria (30%), Marea Britanie (29%) sau Irlanda (27%).

Evoluția schimburilor cu servicii ale UE-15 pe cele două categorii de fluxuri relevă că majoritatea țărilor membre (10 din 15, în anul 2003) înregistrează excedente ale balanței serviciilor (de exemplu, Spania, Marea Britanie, Franța, Grecia, Danemarca), în timp ce unele țări (precum Germania) înregistrează deficite cronice, fiind importatori tradiționali (Anexa 3). Ca atare, soldul balanței serviciilor pe ansamblul UE a fost excedentar în 2003, spre deosebire de schimburile din sfera bunurilor, unde UE a înregistrat un deficit. Excedentul balanței serviciilor a UE-15 s-a ridicat la aproape 21 miliarde USD în 2003, fiind similar ca mărime cu soldul negativ al balanței sale comerciale (WTO, 2004). Întreprinderile europene dețin o puternică poziție competitivă în numeroase ramuri de servicii, începând cu serviciile financiare (bancare, asigurări, managementul fondurilor de pensii), serviciile de comunicații (telecomunicații, servicii audiovizuale precum TV, video, filme și radio) și serviciile profesionale

(juridice, de contabilitate, de arhitectură) și până la serviciile de transport (aeriane, navale, rutiere), turism, servicii educaționale, servicii informatice, de mediu și numeroase altele. Această poziție privilegiată a companiilor europene trebuie asociată înainte de toate cu puternica lor forță competitivă, cu vastele rețele globale de comercializare de care dispun, cu reputația mondială incontestabilă de care se bucură și cu experiența îndelungată în a concura pe piețele internaționale.

Tendențe în structura comerțului cu servicii. Evoluția susținută a comerțului internațional cu servicii pe parcursul ultimelor trei decenii a fost însoțită de mutații semnificative în planul celor trei componente majore ale acestui comerț. Astfel, în perioada 1970-2003, ponderea “transporturilor” în exporturile globale de servicii a scăzut de la 41% la 23%. Ponderea “turismului” a crescut de la 28% în 1970 la 33% în 2000, pentru a scădea apoi din nou la 29% în 2003. Ponderea componentei “alte servicii” a sporit în mod spectaculos, de la 31% în 1970 la 48% în 2003. În cazul UE, ponderile respective au reprezentat în anul 2003 21%, 28% și, respectiv, 52% (WTO, 2000; 2004).

Este semnificativ faptul că, dintre cele trei componente majore ale comerțului cu servicii, serviciile incluse în componenta “alte servicii” au înregistrat cele mai înalte ritmuri de creștere în ultimele două decenii, deopotrivă în plan global și european, devansând ca pondere celelalte două. Or, aceste servicii înglobează ansamblul acelor categorii de servicii de producție care sunt utilizate cu precădere ca inputuri în producția de bunuri materiale, începând cu serviciile financiare și de asigurări, serviciile de telecomunicații,

informatică și audiovizuale și până la întreaga gamă a serviciilor profesionale (juridice, de consultanță, de cercetare-dezvoltare, de arhitectură și inginerie, publicitate, cercetarea pieței etc.). Creșterea importanței acestei categorii de servicii în plan internațional se află în strânsă legătură cu progresele din domeniul noilor TIC, care au contribuit la sporirea capacității acestora de a fi comercializate peste granițele naționale, prin intermediul rețelelor electronice, și îndeosebi al Internetului. Iar în condițiile în care informația și *know-how*-ul pe care le încorporează constituie ingrediente esențiale pentru managementul eficient al proceselor de aprovizionare, prelucrare și desfacere la scară globală, serviciile de producție au devenit o armă strategică de prim rang în cadrul arsenalului competitiv al firmelor.

2.2 Internaționalizarea activităților de servicii prin intermediul ISD: o perspectivă globală și europeană

ISD: calea principală de internaționalizare a serviciilor. În pofida dinamicii susținute și a volumului apreciabil de servicii care participă la circuitul mondial sub forma comerțului cu servicii, dimensiunea acestui comerț se menține relativ redusă și constantă în raport cu volumul comerțului cu bunuri și, mai ales, cu importanța crescândă a sectorului de servicii în contextul economiilor naționale. Explicația rezidă în aceea că dintre cele două modalități principale prin care are loc în prezent internaționalizarea activităților economice – respectiv, comerțul clasic transfrontalier și sistemul producției internaționale controlate de CTN – serviciile intră în mod precumpănitor sub inci-

dența celei de-a doua modalități.

Spre deosebire de sfera bunurilor materiale, unde ISD pot constitui substitute pentru comerț, în cazul serviciilor nevoia proximității fizice dintre furnizor și utilizator determină ca ISD să fie complementare sau chiar indispensabile. Furnizarea a numeroase categorii de servicii (cum ar fi serviciile financiare sau serviciile profesionale) pe plan internațional presupune o anumită formă de prezență comercială pe piața externă a furnizorului (prin ISD, societăți mixte, acorduri de licență, de subcontractare etc.), ceea ce antrenează un proces susținut de internaționalizare a producției și distribuției din sectorul de servicii, fără ca acest proces să fie evidențiat de statisticile de comerț.

Prin urmare, datele vizând volumul comerțului internațional cu servicii – obținute în baza statisticilor balanțelor de plăți³ – nu reflectă decât o parte a

³ Conform metodologiei FMI, statisticile balanțelor de plăți înregistrează doar tranzacțiile economice dintre rezidenți și nerezidenți, derulate de regulă în decursul unui an. Serviciile pot fi furnizate pe plan internațional și prin intermediul ISD, respectiv, al activității filialelor CTN implantate în străinătate. Întrucât filialele străine sunt considerate entități rezidente în țările-gazdă, vânzările acestora nu sunt contabilizate în balanțele de plăți ale țărilor-gazdă (care consemnează doar tranzacțiile dintre rezidenți și nerezidenți), ci sunt considerate tranzacții interne și sunt evidențiate în conturile naționale (Situația este similară cu cea a forței de muncă a cărei ședere în străinătate depășește un an și care este privită ca rezident al economiei străine; întrucât veniturile și cheltuielile generate de aceasta în străinătate sunt considerate drept tranzacții interne, acestea nu sunt evidențiate în balanțele de plăți ale țării-gazdă).

tranzacțiilor internaționale cu servicii desfășurate în economia mondială, întrucât nu captează acele tranzacții care se află internalizate în sistemele de producție internațională gestionate de CTN. Or, strategiile CTN bazate pe ISD, societăți mixte și diferite alte tipuri de alianțe presupun atât un volum apreciabil de tranzacții cu servicii, cât și un flux considerabil și continuu de informații și servicii indispensabil managementului acestor sisteme. Dacă sunt luate în calcul și aceste tranzacții desfășurate prin intermediul mișcării factorilor de producție (îndeosebi ISD), rezultă că dimensiunea reală a tranzacțiilor internaționale cu servicii este considerabil mai mare.

Încercările care au fost făcute pe plan internațional în scopul evaluării la nivel global a volumului tranzacțiilor cu servicii derulate prin subsidiarele CTN din străinătate pun în evidență faptul că acesta este similar cu cel al comerțului transfrontalier cu servicii (Karsenty, 1999). Dar raportul dintre volumul tranzacțiilor cu servicii derulate prin intermediul filialelor străine și volumul tranzacțiilor derulate prin comerț propriu-zis poate diferi foarte mult de la o țară la alta și de la o categorie de servicii la alta. Astfel, în cazul exporturilor de servicii, acest raport a fost în anul 2001 de 1,8 în SUA, depășind 2 în Canada, Germania și Finlanda; în cazul importurilor de servicii, raportul respectiv a fost de 2,5 în SUA și s-a situat între 1 și 2 pentru majoritatea celorlalte țări pentru care sunt disponibile date (Tabelul 2). Mai mult, cercetările arată că în cazul a numeroase categorii de servicii avansate (precum serviciile informatice, juridice, de audit, cercetare a pieței etc.), volumul serviciilor tranzacționate prin subsidiarele CTN este de câteva ori mai mare decât cel al

comerțului propriu-zis desfășurat de întreprinderile rezidente, raportul respectiv fiind uneori chiar de 20:1 (Fernandez, Diaz Mier, 1999).

Prin urmare, datele empirice vin în sprijinul argumentației că ISD constituie principalul mijloc de furnizare a serviciilor pe plan internațional și, totodată, principala cale de internaționalizare a acestor activități.

Serviciile: componenta dominantă a sistemului producției internaționale. Evoluția distribuției sectoriale a fluxurilor și stocului de ISD în plan global în ultimele trei decenii confirmă tendința de creștere continuă a ponderii sectorului de servicii în cadrul producției internaționale aflate sub sfera de influență a CTN și conturarea acestui sector ca locație predilectă pentru ISD.

De la o cotă de 25% deținută în stocul mondial de ISD în anii 1970, activitățile de servicii au ajuns să depășească 40% în anii 1980 și să se apropie de 50% în 1990 (UNCTAD, 2000). În ultimul deceniu, creșterea ponderii serviciilor în stocul mondial de ISD s-a accelerat. Astfel, în perioada 1990-2002, stocul global de ISD receptate de sectorul de servicii a sporit de 4,6 ori (la circa 4.000 miliarde USD), iar cel de ISD generate de 5,8 ori (UNCTAD, 2004).

Ca urmare a dinamicii mai susținute a ISD în sectorul de servicii comparativ cu celelalte sectoare economice, în anul 2002 serviciile au ajuns să dețină 60% din stocul global de ISD receptate și 67% din stocul global de ISD generate, comparativ cu 49% și, respectiv, 47% în 1990 (Tabelul 3).

În termeni de fluxuri, creșterea ponderii sectorului de servicii a fost chiar superioară celei înregistrate în termeni de stocuri. Astfel, în media anilor 2001-2002,

Tabelul 2: Comparație între volumul tranzacțiilor cu servicii derulate prin intermediul subsidiarelor străine ale CTN și volumul tranzacțiilor desfășurate prin comerț propriu-zis

(în miliarde USD și%)

Exporturi de servicii				Importuri de servicii			
Țară/An	Livrări prin subsidiare străine (S)	Exporturi propriu-zise (X)	S/X (%)	Țară/An	Livrări prin subsidiare străine (S)	Importuri propriu-zise (M)	S/M (%)
Austria (2000)	2,0	31,0	6,5	Austria (2001)	38,3	31,5	121,6
Canada (1999)	77,1	34,8	221,5	Suedia (2001)	42,3	22,9	184,7
Finlanda (2002)	13,9	6,0	231,7	Finlanda (2001)	9,0	8,0	112,5
Japonia (1999)	110,6	60,3	183,4	Japonia (1999)	10,1	114,2	8,8
Germania (2001)	227,2	83,2	273,1	Germania (2001)	122,3	137,2	89,1
Portugalia (2001)	5,6	8,7	64,4	Portugalia (2001)	6,8	6,0	113,3
SUA (2001)	456,1	259,4	175,8	SUA (2001)	474,0	192,7	246,1
				R.Cehă (1999)	10,8	5,8	186,0
				Ungaria (2000)	0,01	4,4	0,2

Sursa: UNCTAD (2004).

Tabelul 3: Distribuția sectorială a stocului și fluxurilor de ISD pe plan mondial

(%)

Sectoare economice	Fluxuri de ISD receptate		Fluxuri de ISD generate		Stoc de ISD receptate		Stoc de ISD generate	
	1989/91	2001/02	1989/91	2001/02	1990	2002	1990	2002
TOTAL	100	100	100	100	100	100	100	100
Primar	7	9	6	7	9	6	9	4
Secundar	39	24	39	22	42	34	44	29
Terțiar	54	67	55	71	49	60	47	67

Sursa: UNCTAD (2004).

67% din fluxurile globale de ISD receptate și 71% din cele generate au fost absorbite și, respectiv, destinate sectorului terțiar. Cu alte cuvinte, 7 din fiecare 10 dolari investiți peste hotare revin activităților de servicii.

În paralel cu creșterea susținută a ponderii serviciilor în stocul și fluxurile globale de ISD, în ultimul deceniu au avut loc schimbări importante și în structura acestora pe ramurile de servicii. Dacă în 1990, ISD erau concentrate preponderent în comerț și servicii financiare, acestea deținând împreună 65% din stocul global de ISD receptate de sectorul de servicii și 59% din fluxurile de ISD receptate, ponderile respective au scăzut la 47% și, respectiv, la 35% în anul 2002. În schimb, a crescut notabil importanța altor subsectoare de servicii. Astfel, în perioada 1990-2002, valoarea stocului de ISD localizate în producția și distribuția de electricitate a sporit de 14 ori, în telecomunicații și transporturi de 16 ori, iar în sfera serviciilor de afaceri de 9 ori, ceea ce a condus la creșterea ponderii acestor ramuri în totalul stocului de ISD receptate și, respectiv, generate de sectorul de servicii la nivel global (Anexa 4).

Mutația către servicii este deosebit de evidentă și dacă se urmăresc evoluțiile asociate cu fenomenul fuziunilor și achizițiilor transfrontaliere. Conform estimărilor UNCTAD, în anul 2003 tranzacțiile globale asociate cu fuziunile și achizițiile transfrontaliere au totalizat 297 miliarde USD, ceea ce înseamnă aproape o dublare față de anul 1990. Majoritatea acestor tranzacții derulate în cea de-a doua parte a anilor 1990 a avut loc în sfera serviciilor, fuziunile și achizițiile transfrontaliere devenind o modalitate larg răspândită de intrare a CTN pe piețe. Dacă la sfârșitul anilor 1980, industriilor

de servicii le-a revenit circa 40% din totalul tranzacțiilor globale asociate cu fuziuni și achiziții, la sfârșitul anilor 1990 ponderea respectivă a depășit 60%. În general, propensiunea CTN de a intra pe noi piețe mai curând prin intermediul fuziunilor și achizițiilor decât prin noi ISD (“de la firul ierbii”) este mai pronunțată în anumite ramuri de servicii precum sectorul bancar, telecomunicațiile și gospodărirea apelor. Iar programele de privatizare deschise pentru ISD, care au culminat în numeroase țări în anii 1990, au contribuit la creșterea numărului fuziunilor și achizițiilor transfrontaliere (UNCTAD, 2004).

Locul proeminent al tandemului ISD – servicii în economia mondială. Relevant este însă faptul că mutația în favoarea ramurilor de servicii a avut loc pe fundalul expansiunii deosebit de dinamice a sistemului producției internaționale gestionate de CTN. Astfel, volumul stocului mondial de ISD generate s-a triplat în deceniul 1980-1990, crescând la aproape 8.200 miliarde USD în 2003, ceea ce echivalează cu un spor de 4,7 ori în decursul perioadei 1990-2003. Or, această expansiune este cu atât mai remarcabilă cu cât fluxurile globale de ISD au înregistrat o evoluție nefavorabilă în ultimii trei ani⁴. Nu trebuie omis nici faptul că valoarea tuturor activelor filialelor CTN amplasate în străinătate a atins 30.362 miliarde USD în 2003, iar valoarea pro-

⁴ Potrivit ultimelor estimări ale UNCTAD, volumul fluxurilor globale de ISD receptate a scăzut cu 41,1% în 2001, cu 17,0% în 2002 și cu 17,6% în 2003, iar cel al fluxurilor globale de ISD generate s-a diminuat cu 39,2% în 2001, cu 17,3% în 2002 și a sporit doar cu 2,6% în 2003 (UNCTAD, 2004).

ducției și a exporturilor generate de aceste filiale reprezintă o zecime din PIB mondial și, respectiv, o treime din exporturile mondiale.

Dar nu doar dimensiunea în sine a producției internaționale circumscrise CTN este impresionantă, ci mai ales devansarea de către aceasta a dinamicii producției mondiale și a comerțului clasic. Este edificator faptul că volumul vânzărilor globale efectuate de filialele CTN – estimat de UNCTAD la 17.580 miliarde USD în 2003 – este de aproape două ori mai mare decât volumul exporturilor mondiale de bunuri și servicii față de începutul anilor 1980, când cele două mărimi se aflau practic la paritate (UNCTAD, 2003; 2004). Aceste date conturează o imagine cât se poate de sugestivă asupra dimensiunii reale a activităților de servicii internalizate în sistemul producției internaționale gestionate de CTN și, implicit, asupra rolului acestor activități în economia mondială.

UE: principala sursă generatoare de ISD în plan global. Fluxurile de ISD generate de companiile europene în 2003, în valoare de 337 miliarde USD, au reprezentat 55% din volumul fluxurilor generate în plan mondial. În condițiile sporirii acestor fluxuri într-un ritm mediu anual de 22% în 1990-1999, stocul de ISD generate de UE a crescut de aproape 3 ori, ridicându-se la 4.036 miliarde USD în 2003, ceea ce reprezintă 49% din totalul mondial. În același an, fluxurile de ISD receptate de UE (tradițional inferioare celor generate) au totalizat 295 miliarde USD, echivalând cu 53% din volumul global al ISD receptate. Sporul mediu anual cu 18% al acestor fluxuri în 1990-1999 a determinat o creștere de 2,3 ori a stocului de ISD receptate de UE, acesta cifrându-se la 3.336 miliarde USD în

2003, sau 41% din stocul global de ISD receptate (UNCTAD, 2004).

Distribuția sectorială a fluxurilor de ISD la nivelul UE relevă fără echivoc poziția dominantă și în creștere a ramurilor de servicii. În media anilor 2001/2002, peste 70% din fluxurile de ISD receptate și, respectiv, din cele generate au revenit sectorului de servicii. Procesul accelerat de internaționalizare a serviciilor prin intermediul ISD explică, de altfel, expansiunea notabilă a sectorului de servicii în economiile țărilor membre ale UE în ultimele două decenii. Astfel, în primii ani ai noului mileniu, contribuția serviciilor în media UE-15 la crearea valorii adăugate a depășit 70%, iar la ocuparea forței de muncă 66%, fără ca ponderea lor în comerțul total al UE să fi cunoscut vreo majorare semnificativă în perioada respectivă (Eurostat, 2002).

Serviciile de intermediere financiară (bancare și de asigurări), tranzacțiile imobiliare și serviciile de afaceri (informatică, juridice, de consultanță, cercetare-dezvoltare, publicitate, cercetare a pieței) au constituit principalele ramuri beneficiare de fluxuri de ISD. La finele anilor 1990, aceste categorii de servicii au absorbit împreună 57% din totalul fluxurilor de ISD receptate intra-UE și 44% din cele receptate extra-UE, fiind totodată și principalele activități generatoare de ISD, deținând la un loc 45% din totalul fluxurilor generate intra-EU și 31% din cele generate extra-UE (UNCTAD, 2000).

În mod tradițional, CTN din spațiul UE au avut o prezență substanțială în sfera serviciilor bancare, a asigurărilor, serviciilor de distribuție și a transporturilor aeriene. Programul de edificare a pieței interne unice, anunțat în cea de-a doua parte a anilor 1980 și implementat în prima parte a anilor 1990 a stimulat

expansiunea ISD în aceste ramuri de servicii, precum și în altele, și îndeosebi în transporturi și telecomunicații. Programul a declanșat o restructurare de mare anvergură a industriilor de servicii, accelerând fluxurile de ISD intra-UE în sfera serviciilor, precum și fluxurile de ISD receptate din SUA și Japonia.

Dinamica deosebit de susținută a fluxurilor de ISD la nivel european, în special în cea de-a doua parte a anilor 1990, și amplificarea rolului serviciilor în fluxurile investiționale ale UE reprezintă *o coordonată majoră a proceselor de ajustare structurală* din țările membre. Aceste evoluții constituie o reacție la efectele noilor TIC și la procesele de integrare și de liberalizare în curs de desfășurare în spațiul european, care afectează într-o proporție largă activitățile economice ale țărilor membre. Pe de o parte, ramurile de servicii din UE au fost direct vizate de noile TIC, numeroase dintre acestea – telecomunicațiile, serviciile financiare, de afaceri și serviciile infrastructurale (transporturile, energia electrică) – plasându-se în avangarda evoluțiilor tehnologice curente. Pe de altă parte, implementarea diferitelor directive vizând crearea și consolidarea pieței interne unice și eforturile de dereglementare subsecvente, deopotrivă la nivel național și comunitar, au condus la erodarea notabilă a importanței granițelor naționale, ISD impunându-se ca element central al proceselor de restructurare. Îndeosebi fuziunile și achizițiile transfrontaliere au constituit o modalitate de reacție a firmelor europene față de procesele de dereglementare și de creștere a concurenței, iar în acest context serviciilor le-a revenit un rol proeminent.

Pentru amplificarea rolului UE în fuziunile și achizițiile transfrontaliere este

semnificativ faptul că, dacă până în anii 1980 acest fenomen a constituit o caracteristică aproape exclusivă a SUA, CTN ale UE – după ce au câștigat experiență în materie de fuziuni și achiziții transfrontaliere la nivel european – au început să se extindă în cea de-a doua parte a anilor 1990 în SUA, în scopul de a-și consolida prezența globală. Drept urmare, CTN din UE au devenit actori dominanți pe scena economică globală, revenindu-le, în media anilor 2001-2003, 61% din totalul acestor tranzacții în plan mondial. Astfel, creșterea susținută a ISD în sectorul de servicii, mai ales pe seama fuziunilor și achizițiilor, a constituit un important mijloc de consolidare a rolului UE de principală regiune generatoare de ISD: ponderea sa în stocul mondial de ISD generate a sporit de la 39% în 1980 la 49% în 2003. În schimb, ponderea în stocul respectiv a SUA, care au deținut poziția de lider cu trei decenii în urmă, s-a diminuat la circa 25% la începutul anilor 1990, pondere care s-a menținut și în 2002 (UNCTAD, 2004).

3. Perspectivele și implicațiile procesului de internaționalizare a serviciilor

Internaționalizarea activităților de servicii se numără printre cauzele majore ale procesului de globalizare crescândă a economiei mondiale, constituind în același timp și efect al acestui proces. Miza mare pe care o presupune racordarea țărilor la noile evoluții din domeniul serviciilor explică, de altfel, de ce în prezent serviciile se află în miezul proceselor dinamice de ajustare structurală la nivel global și european. În aceste condiții se ridică în mod firesc întrebarea: care sunt

perspectivele procesului de internaționalizare a activităților de servicii și în ce constau principalele implicații ale acestuia?

Tendențe pe termen lung și factori cauzali. Un complex de factori acționează și, respectiv, va acționa și în viitor, atât pe latura ofertei cât și a cererii, în direcția angrenării activităților de servicii într-un proces accelerat de internaționalizare, deopotrivă prin intermediul comerțului și al ISD. În cadrul acestor factori se detașează în special: creșterea conținutului în servicii al producției moderne, precum și a capacității acestora de a fi comercializate pe plan internațional, sub impactul aplicării la scară largă a noilor TIC; accentuarea specializării și a gradului de diferențiere a produselor, ca răspuns la cererea tot mai sofisticată în contextul înăsprii competiției în plan global; expansiunea în continuare a sistemului producției internaționale controlate de CTN și efectele lor globalizatoare asupra activităților economice; continuarea tendințelor de dereglementare și de liberalizare a regimurilor comerciale și investiționale în plan autonom, regional și global.

Serviciile reprezintă un sector în care potențialul de internaționalizare, mai ales prin intermediul ISD, este foarte ridicat. Proporția angrenării în comerțul internațional a producției mondiale de servicii este deocamdată foarte redusă, fiind doar 12% la nivelul anului 1999, comparativ cu 51% în cazul producției de bunuri materiale. Gradul de transnaționalizare a firmelor din sectorul de servicii este încă sensibil inferior celui din industria prelucrătoare (în cazul SUA, de exemplu, acest raport este de 1:3), ceea ce sugerează existența unui potențial considerabil pentru transnaționalizarea firmelor și pentru atragerea de ISD în sectoarele naționale de servicii în perspectivă (UNCTAD, 2002).

Pe măsura sporirii, sub impactul utilizării noilor TIC, a capacității serviciilor de a fi comercializate (prin eliminarea nevoii proximității fizice dintre furnizor și beneficiar) și a amplificării procesului de globalizare prin extinderea sferei de acțiune a CTN, rolul activităților de servicii va crește incontestabil. Este de așteptat ca producția unui număr crescând de categorii de servicii și numeroase funcții de servicii utilizate de CTN pentru *coordonarea* diferitelor componente ale lanțului valoric al producției lor globale să fie realocate, după modelul industriei prelucrătoare, în locații cu costuri mai scăzute și avantaje logistice din țări în curs de dezvoltare și în tranziție. La rândul lor, tendințele de liberalizare a piețelor de servicii și a regimurilor ISD vor acționa în direcția expansiunii susținute a serviciilor și în viitor, deopotrivă în schimburile comerciale internaționale și în interiorul producției internaționale controlate de CTN.

Implicații strategice în termeni de dezvoltare. Drept consecință a accelerării previzibile a procesului de internaționalizare a serviciilor, relevanța acestor activități pentru procesul creșterii și dezvoltării economice va spori în mod cert în perspectivă.

Prognozele elaborate de OCDE și de UNCTAD, precum și concluziile din numeroasele studii elaborate în ultimii ani pe plan internațional converg spre aprecierea că aplicarea largă a noilor TIC, și îndeosebi utilizarea Internetului, poartă în sine potențialul unei creșteri substanțiale a productivității în sectorul serviciilor, ceea ce va stimula dezvoltarea și diseminarea rapidă a tehnologiilor avansate⁵.

⁵ Prognozele relevă că activitățile economice care vor cunoaște transformările cele mai

Această interacțiune este presupusă a forma o nouă bază pentru creșterea economică și pentru asigurarea unor avantaje competitive în condițiile globalizării crescânde a economiei mondiale (OECD, 1999; UNCTAD, 2001).

Faptul că numeroase activități de servicii sunt direct vizate de noile TIC, fiind deopotrivă generatoare și utilizatoare tot mai intensive de asemenea tehnologii, are implicații majore în termeni de creștere a productivității la nivelul întregii economii, în virtutea funcțiilor pe care le îndeplinesc serviciile într-o economie de piață funcțională, de generatoare și depozitare de informații (de exemplu, serviciile de educație, cercetare-dezvoltare ș.a.), de mijloc de informare, diseminare, intermediere, interconectare și de coordonare.

Iar o dovadă elocventă că aceste implicații sunt deja sesizate la nivelul factorilor politici ne oferă reacțiile recente ale Comisiei Europene. Într-o comunicare din 4 decembrie 2003, intitulată "Competitivitatea serviciilor de producție și contribuția lor la performanța întreprinderilor europene", adresată Consiliului European, Parlamentului European și altor instituții europene, Comisia Europeană trage un sever semnal de alarmă în legătură cu faptul că productivitatea scăzută a sectorului european de servicii, și

radicale sub impactul noilor TIC vor fi serviciile intensive în informații din două mari segmente: (1) serviciile care transmit intensificării competiției globale și informații (comunicații, servicii poștale, servicii informatice, de radiodifuziune și TV, servicii de educație, de ocrotire a sănătății și servicii guvernamentale); și (2) serviciile care produc informații (servicii bancare, asigurări, servicii profesionale, culturale, de divertisment și turistice; OECD, 1999).

îndeosebi a serviciilor de producție, reprezintă o amenințare serioasă pentru competitivitatea întreprinderilor europene, pentru potențialul de creștere a UE și, pe cale de consecință, pentru realizarea obiectivului strategic de la Lisabona de transformare a UE, până în anul 2010, în cea mai competitivă economie bazată pe cunoaștere din lume (European Commission, 2003). Trebuie remarcat faptul că explicația pentru creșterea superioară a productivității muncii în SUA în ultimii ani în raport cu cea a UE este pusă de Comisia Europeană mai ales pe seama performanțelor deosebite ale sectorului de distribuție (comerțul cu amănuntul și cu ridicata) din SUA⁶. În vederea abordării acestei provocări, Comisia Europeană a înființat în 2004 un Forum European privind serviciile de producție, care implică instituțiile comunitare, statele membre, organizațiile profesionale, reprezentanții sindicatelor, institutele de cercetări și alte părți interesate din sfera întreprinderilor și care are ca scop identificarea căilor și mijloacelor în vederea implementării, în prima parte a anului 2005, a unui Plan de Acțiune menit a redresa situația actuală.

⁶ Creșterea lentă a productivității muncii în sectorul serviciilor de producție și evoluțiile recente în planul productivității totale în UE, care se situează sub performanțele SUA, constituie o sursă majoră de îngrijorare la nivel comunitar. Dacă în prima parte a anilor '90, UE a înregistrat o creștere medie anuală a productivității muncii de 1,9%, depășind SUA unde creșterea respectivă a fost de 1,2%, această tendință s-a inversat în perioada 1995-2001, când rata medie anuală de creștere a productivității muncii a scăzut la 1,2% în UE, sporind în schimb la 1,9% în SUA (European Commission, 2003).

Prin urmare, evoluțiile din sfera serviciilor vor continua să se afle în centrul proceselor de globalizare a economiei mondiale în dubla lor ipostază, de cauză și efect al acestora. Aceasta înseamnă că activitățile de servicii vor fi implicate într-o măsură și mai accentuată în procesele de restructurare din economia mondială și cea europeană. Câteva argumente pot fi aduse în sprijinul acestei aserțiuni.

Fluxurile de servicii – fie sub forma comerțului clasic, fie sub forma ISD în sfera serviciilor – sunt strâns legate de producția de bunuri materiale.

Dacă facem abstracție de serviciile turistice (care reprezintă sub o treime din exporturile globale de servicii), constatăm că serviciile care fac obiectul comerțului internațional sunt legate în proporție covârșitoare de *cererea intermediară*, *racordând astfel dezvoltarea industrială la activitățile de servicii internaționale* din sfera transporturilor și a serviciilor specializate furnizate firmelor.

Încorporând un conținut ridicat în informații și expertiză și un grad înalt de competențe profesionale, serviciile de producție însumate în componenta “alte servicii” a comerțului cu servicii contribuie la creșterea productivității în sfera producției de produse finale (deopotrivă bunuri și servicii), precum și la expansiunea acestei producții, ceea ce la rândul său determină o creștere a cererii pentru serviciile de producție. Întreprinderile productive din sfera industriei recurg într-o proporție crescândă la servicii pentru a integra diferitele elemente ale proceselor de producție, de distribuție și de comercializare, contribuind astfel la creșterea rentabilității factorilor de producție, la reducerea costurilor de producție și la îm-

bunătățirea calității produselor. Cu alte cuvinte, serviciile încorporate în procesele de prelucrare industrială reprezintă un *factor decisiv al competitivității firmelor*.

În mod similar, trecând în planul tranzacțiilor cu servicii intermediare prin ISD, observăm că în proporție de peste 60% stocul global de ISD este destinat creării de filiale prestatoare de servicii de către firme a căror activitate este legată de producția de bunuri. Iar ponderea de peste 70% ce revine la un loc serviciilor financiare, de afaceri și de distribuție în stocul global de ISD localizat în sectorul de servicii reflectă, înainte de toate, decizii la nivelul CTN de a desfășura operațiuni interne menite a susține activitatea întreprinderilor industriale ale societăților-mamă, situate fie în țara-gazdă, fie în străinătate.

Crește rolul activităților de servicii în transferul de tehnologie.

Producția internațională aflată în sfera de influență a CTN înglobează o mare varietate de fluxuri – financiare, comerciale, tehnologice, de *know-how*, de personal – și tinde să se orienteze către activitățile cu conținut ridicat de inovație. Potrivit estimărilor, investițiile destinate cercetării și dezvoltării în plan global sunt concentrate în proporție de 75-80% în cadrul CTN, iar fluxurile internaționale de tehnologie se desfășoară în proporție de 2/3 până la 9/10 în cadrul relațiilor intra-firmă (UNCTAD, 2000).

În condițiile în care ISD reprezintă instrumentul principal pentru transferul de tehnologie, iar sectorul de servicii absoarbe practic 7 din fiecare 10 dolari investiți peste graniță la nivel mondial, rezultă că noile tehnologii și inovațiile tind să se concentreze într-o măsură

crescândă în ramurile de servicii, cărora le revine implicit un rol important nu numai în atragerea de ISD, ci și ca *potențiali agenți ai transferului de noi tehnologii*. Aflându-se în avangarda utilizării tehnologiilor de vârf, CTN care activează în domeniul serviciilor pot antrena pentru țările-gazdă influxuri de tehnologie *hard* (fabrici, echipamente, procese industriale), precum și influxuri de tehnologie *soft* (informații, cunoaștere, expertiză, competențe organizaționale, de management și de marketing). Iar pe măsura creșterii intensității în tehnologie a activităților de servicii, a accentuării internaționalizării firmelor de servicii și a expansiunii schimburilor internaționale cu servicii, rolul serviciilor în transferul de tehnologie se amplifică.

Există, așadar, o strânsă legătură între “dosarul ISD” și “dosarul serviciilor”, activitățile de servicii fiind principalul sector generator și atrăgător de ISD și, deci, un ingredient major al politicilor naționale de atragere a surselor de finanțare externe și de modernizare a economiilor.

Edificarea și funcționarea societății informaționale se află în strânsă corelație cu evoluțiile din spațiul serviciilor.

Dezvoltarea spectaculoasă din ultimii ani a rețelei Internet și, mai ales, expansiunea comerțului electronic – ca nouă modalitate de desfășurare a tranzacțiilor comerciale –, aduc în centrul interesului decidenților politici și al cercurilor de afaceri din toată lumea noile oportunități pe care le deschide acest comerț pentru: creșterea productivității, expansiunea rapidă a tranzacțiilor transfrontaliere (inclusiv prin facilitarea furnizării serviciilor pe plan internațional), participarea IMM la comerțul internațional și pentru creșterea competitivității firmelor.

Experiența internațională arată însă că pentru a beneficia de noile oportunități generate de comerțul electronic – ca cea mai dinamică și mai vizibilă dimensiune a societății informaționale – o țară trebuie să dispună nu numai de o *infrastructură tehnologică și informațională* care să înlesnească adoptarea și difuziunea la scară largă a acestui comerț, ci și de o *infrastructură avansată de servicii*. Or, acest din urmă aspect tinde să fie în general ignorat. Se uită faptul că însuși Internetul nu constituie altceva decât o constelație de aplicații tehnologice susținute de o vastă încrengătură de activități de servicii, adică o creație specifică unei economii de servicii. Mai pecis, desfășurarea oricărei tranzacții subsumate comerțului electronic presupune un *ansamblu de servicii infrastructurale*, începând cu serviciile de telecomunicații, informatice și de publicitate, continuând cu serviciile financiare necesare pentru efectuarea plăților și terminând cu serviciile de transport și de logistică, atunci când mărfurile fizice necesită a fi transportate pe căi convenționale pentru a completa o tranzacție electronică. Și, nu în ultimul rând, utilizarea comerțului electronic reclamă o infrastructură adecvată de educație și de competențe profesionale.

Pe de altă parte, potențialul serviciilor de a fi comercializate prin Internet este considerabil mai mare decât cel al bunurilor materiale. În timp ce toate produsele pot fi vândute pe cale electronică, livrarea propriu-zisă pe cale electronică poate avea loc doar în cazul serviciilor (precum serviciile informatice, financiare, de afaceri, juridice, de consultanță etc.) și al unei categorii foarte reduse de produse digitalizabile (*software* și produse destinate informării și divertismentului, cum

ar fi cărțile, filmele, jocurile video, muzica etc.). Aceste din urmă produse sunt estimate a reprezenta doar 1% din comerțul internațional, pe când proporția serviciilor care se pretează livrării pe cale electronică se ridică la 30% din volumul comerțului cu servicii și, respectiv, la 6% din comerțul cumulat cu bunuri și servicii (Mattoo, Schuknecht, 2000).

Și, în fine, trebuie subliniat faptul că noile TIC și Internetul sunt integrate în operațiunile CTN, numeroase din activitățile acestor corporații fiind deja “virtualizate”. Cel puțin 2/3 din tranzacțiile internaționale derulate prin Internet iau forma rețelelor private intranet, ceea ce înseamnă că întreprinderile de pretutindeni, care sunt implicate sau care intenționează să se implice în comerțul internațional, trebuie să se ajusteze la noua configurație a concurenței, prin adoptarea noilor strategii de afaceri axate pe rețelele electronice promovate de CTN (Lefebvre, 2002).

4. Modul de raportare a economiei românești la tendințele pe plan internațional

4.1 Diagnoza stării curente a schimburilor cu servicii ale României

Volumul și dinamica comerțului cu servicii al României. În anul 2003, volumul valoric al exporturilor românești de servicii s-a cifrat la 3004 milioane USD, iar cel al importurilor la 2974 milioane USD. Cu un ritm mediu anual de creștere a exporturilor de servicii de 11% și a importurilor de 8% în perioada 1990-2000, schimburile cu servicii ale României au

devansat sensibil dinamica exporturilor și importurilor de servicii deopotrivă în plan mondial (7% și, respectiv, 6%) și european (5% în cazul ambelor fluxuri) (vezi Anexele 1 și 5).

În pofida dinamicii susținute a schimburilor cu servicii pe tot parcursul ultimului deceniu și a tendinței de accelerare a acestor schimburi în primii ani ai noului mileniu, România dispune încă de o capacitate limitată de a genera fluxuri internaționale de servicii, revenindu-i – cu o pondere de numai 0,2% în exporturile/importurile mondiale ale anului 2003 – o poziție marginală în comerțul global cu servicii (similară cu cea deținută în comerțul cu bunuri materiale). Se remarcă, totuși, faptul că în timp ce ponderea României în comerțul mondial cu bunuri s-a menținut practic neschimbată în intervalul 1990-2003, ponderea sa în comerțul cu servicii a crescut de la 0,1% la 0,2%.

Pe de altă parte, continuă să se mențină la un nivel relativ scăzut angrenarea activităților de servicii în ansamblul schimburilor comerciale ale țării noastre. Astfel, raportate la volumul cumulat al tranzacțiilor cu bunuri și servicii din anul 2003, serviciile au reprezentat doar 15% în cazul exporturilor și 12% al importurilor. Deși gradul de participare a serviciilor la fluxurile comerciale a sporit semnificativ față de începutul anilor ‘90, ponderea acestor activități în volumul cumulat al exporturilor de bunuri și servicii rămâne încă relativ scăzută față de media mondială și europeană, de 20% și, respectiv, 21%. Creșterea ponderii serviciilor în totalul fluxurilor comerciale ale României după anul 1990 a avut loc pe seama tendinței generale de devansare de către schimburile cu servicii a dinamicii schimburilor cu bunuri (vezi Anexa 5).

Decalajul dintre România și țările

membre ale UE este, desigur, uriaș sub aspectul participării la schimburile internaționale cu servicii. Dar sub aspectul volumului absolut al comerțului cu servicii, al ponderii acestuia în comerțul cumulat cu bunuri și servicii, precum și al poziției deținute în comerțul internațional cu servicii, România se situează sensibil și în urma noilor membri ai UE și, respectiv, a celorlalte țări candidate. Astfel, în 2003, volumul exporturilor românești de servicii a fost de 4,2 ori mai mic decât cel al Poloniei, de 3,4 ori inferior celui al Ungariei și de 2,6 ori inferior celui al Republicii Cehe, aceste țări deținând ponderi de 0,7%, 0,6% și, respectiv, 0,4% în exporturile mondiale de servicii. Prin prisma performanțelor de export, România s-a situat în 2003 și în urma Republicii Slovace și a Bulgariei (WTO, 2004) (vezi și Anexa 3).

Structura comerțului cu servicii al României pe cele trei componente majore relevă că, în anul 2003, “transporturile” au deținut 40% din totalul încasărilor din exportul de servicii și 38% din totalul plăților în contul importurilor, “turismul” 15% și, respectiv, 18%, iar componenta “alte servicii” 45% și, respectiv, 44% (vezi Anexa 5).

Sub aspectul structurii schimburilor cu servicii, se remarcă ponderea încă relativ ridicată în comparație internațională și, mai ales, cu media UE-15 a componentei *transporturi*, considerată a face parte din categoriile de servicii tradiționale. Pe de altă parte, este extrem de modestă ponderea *serviciilor turistice*, care au deținut în 2003 doar 15% din totalul încasărilor din exportul de servicii și, respectiv, 18% din totalul plăților în contul importurilor, în condițiile în care acestor servicii le revine circa o treime din exporturile de servicii în plan global și european. Motive serioa-

se de îngrijorare creează atât diminuarea în ultimii ani a ponderii turismului în exporturile totale de servicii, cât mai ales creșterea deficitului balanței turistice, tendințe care se află în vădită contradicție cu potențialul semnificativ de care dispune țara noastră în acest domeniu. Astfel, în 2003, volumul încasărilor din turism s-a ridicat la numai 448 milioane USD, iar volumul plăților a totalizat 529 milioane USD, ceea ce a generat un sold negativ al balanței turistice de 81 milioane USD, în creștere față de media anilor 2000-2003 (vezi Anexa 6).

Tendința de creștere în decursul ultimului deceniu a ponderii componentei “*alte servicii*” în ansamblul fluxurilor de servicii ale României constituie un aspect pozitiv, de natură să apropie structura comerțului românesc cu servicii de cea care predomină la nivel european. Alături de construcții, această componentă înglobează ansamblul *serviciilor de producție*, care sunt decisive pentru creșterea eficienței și competitivității întreprinderilor. În cazul României, însă, creșterea ponderii componentei “*alte servicii*” în balanța serviciilor se explică mai curând prin diminuarea drastică a ponderii turismului, în condițiile volumului redus, în termeni absoluți, al exporturilor/ importurilor de servicii.

Totodată, trebuie avut în vedere faptul că nevoia crescândă de servicii de producție menite a susține mecanismele alocative și de eficiență ale economiei românești, coroborată cu un mediu tot mai competitiv, acționează ca stimulente majore ale cererii pentru asemenea servicii. Or, capacitatea sectorului românesc de servicii de a face față acestei cereri sporite și de a extinde totodată exporturile de servicii este drastic restricționată din cauza deficiențelor structurale ale indus-

triilor autohtone de servicii, inclusiv a infrastructurii neadecvate de telecomunicații (care este vitală pentru transportul acestor servicii). În cazul unor numeroase categorii de servicii moderne cu înalt grad de sofisticare, cum ar fi serviciile bancare, de asigurări, numeroase servicii profesionale, lipsesc capacitățile pe plan intern în vederea producerii lor: înzestrare cu capital, *know-how*, calificare profesională, reputație mondială. Ca atare, în perspectivă, întreprinderile românești vor fi forțate să recurgă la cantități crescânde de servicii importate. Drept consecință, se reduc șansele de a reține valoarea adăugată generată de serviciile de producție, în special în sectoarele care fac obiectul comerțului internațional și în care încorporarea unor servicii eficiente este decisivă prin prisma exigențelor competiției globale. Pe de altă parte, apare pericolul deteriorării structurale a echilibrului balanței de plăți, ca urmare a faptului că importurile crescânde de servicii nu pot fi compensate printr-o creștere corespunzătoare a exporturilor. Că aceste tendințe se manifestă deja din plin în România, este demonstrat de soldurile negative ale tranzacțiilor subsumate poziției “alte servicii” a balanței de plăți, care au caracterizat întreaga perioadă a anilor 1990, chiar dacă începând din anul 1999 soldurile negative au avut tendința de a se diminua, transformându-se chiar într-un modest excedent în 2003 (vezi Anexa 6).

Și, nu în ultimul rând, datorită faptului că serviciile de producție sunt cele care se pretează a fi tranzacționate prin rețelele electronice, inclusiv prin Internet, aceste categorii de servicii sunt relevante pentru potențialul țării noastre de a derula comerț electronic. Or, datele ne arată că volumul schimburilor cu servicii susceptibile a face obiectul comerțului electro-

nic este sensibil restrâns, nu numai în comparație cu țările membre ale UE, dar și cu țările din Europa Centrală și de Est. Astfel, potențialul României pentru exportul de servicii pe cale electronică – estimat ca volum al exporturilor cumulate de: servicii de comunicații, financiare, informatice și de afaceri, care se pretează livrării prin rețelele de telecomunicații – s-a ridicat la doar 620 milioane USD în anul 2000, comparativ cu circa 2 miliarde USD în Republica Cehă, 1,9 miliarde USD în Polonia sau 1,7 miliarde USD în Ungaria. În același an, potențialul de servicii comercializabile prin rețele electronice a reprezentat aproape 16 miliarde USD în media UE-15 (Ghibuțiu, 2002).

Rolul serviciilor în balanța de plăți. Discrepanțe majore între România și UE-15 și, respectiv, țările din Europa Centrală și de Est, se manifestă și sub aspectul capacității schimburilor internaționale cu servicii de a genera venituri menite a susține echilibrul balanței de plăți. În timp ce balanța serviciilor este excedentară în majoritatea țărilor membre ale UE, iar țările din Europa Centrală și de Est au înregistrat, la rândul lor, excedente pe tot parcursul anilor 1990, contribuind la îmbunătățirea poziției lor financiare externe, România a fost singura țară în care balanța serviciilor s-a caracterizat prin deficite cronice începând din 1990, cu consecința deteriorării balanței plăților curente.

După anul 1990, cele trei componente majore ale comerțului cu servicii – adică “transporturile”, “turismul” și “alte servicii” – au fost responsabile în grade diferite pentru soldurile negative ale balanței serviciilor. Dar începând din 1996, toate cele trei mari categorii de venituri au devenit inferioare plăților respective, deficitul total culminând în anul

1998, cu 654 milioane USD (vezi Anexa 6). Tendința de diminuare a deficitului balanței serviciilor începând din anul 1999 și înregistrarea chiar a unor excedente modeste în 2002 și 2003, îndeosebi ca urmare a creșterii în ritmuri superioare a exporturilor de servicii în raport cu importurile, constituie, desigur, o evoluție pozitivă promițătoare. Rămâne însă de văzut dacă ea se va putea menține și în viitor.

Fluxurile de servicii intermediare prin ISD. Procesul de internaționalizare a serviciilor trebuie apreciat nu numai prin prisma angrenării țării noastre în comerțul propriu-zis cu servicii, ci și a fluxurilor de servicii care iau naștere prin intermediul ISD. În această din urmă situație, producția și distribuția serviciilor se desfășoară pe plan local, prin intermediul subsidiarelor CTN implantate pe piața românească, sau al societăților cu capital mixt. Or, ordinul de mărime a fluxurilor de servicii desfășurate în acest mod nu poate fi cunoscut, întrucât tranzacțiile respective nu sunt evidențiate în balanța de plăți; pe de altă parte, în țara noastră nu a fost pusă încă la punct noua metodologie de evaluare a acestor fluxuri utilizată pe plan internațional.⁷

Se poate însă deduce că, din cauza nivelului scăzut al implicării ISD în economia românească, volumul acestor tranzacții este foarte modest. România a

reușit să atragă în anul 2003 fluxuri de ISD în valoare de circa 1,6 miliarde USD, în condițiile în care media anuală a acestor fluxuri a fost, în perioada 1991-2003, de numai 803 milioane USD. Cu un stoc de ISD în valoare de numai 12,7 miliarde USD la sfârșitul anului 2003 – potrivit estimărilor UNCTAD –, România se plasează considerabil sub performanțele grupului de principale state receptoare de ISD din Europa Centrală și de Est, respectiv, Polonia (cu un stoc de 52 miliarde USD în 2003), Ungaria (43 miliarde USD) și Republica Cehă (41 miliarde USD). 24,4 miliarde USD) (UNCTAD, 2004).

Putem însă aprecia că, sub aspectul configurației sectoriale a stocului de ISD, țara noastră se înscrie în tendințele globale și europene de concentrare preponderentă a acestuia în industriile de servicii, ceea ce ni se pare firesc dacă avem în vedere că în proporție covârșitoare stocul de ISD are ca sursă de proveniență țările membre ale UE. Procesul de internaționalizare a producției și distribuției din sectorul românesc de servicii prin intermediul ISD rămâne însă extrem de firav.

Dar, din perspectiva procesului de internaționalizare a sectorului românesc de servicii nu contează numai volumul de ISD atras în segmentele specifice de servicii, ci și evoluția fenomenului investițional extern la nivelul ansamblului economiei. Aceasta întrucât participarea sporită a ISD în celelalte sectoare economice, și în special în industrie, stimulează cererea pentru numeroase categorii de servicii, utilizate fie ca inputuri în procesele de producție ale acestor sectoare (sporind eficiența lor), fie prestate clienților locali și/sau clienților localizați pe alte piețe. Or, volumul total

⁷ Vezi și precizările de la Nota 4. Starea statisticilor românești în domeniul ISD este extrem de îngrijorătoare. Din cauza lipsei unor statistici adecvate vizând evoluția fenomenului investițional extern, România nu a fost inclusă în analiza distribuției sectoriale a ISD în cadrul ultimului Raport al UNCTAD (din anul 2004) asupra evoluției investițiilor pe plan internațional.

de ISD atrase de România constituie deocamdată o bază mult prea modestă pentru exercitarea unui impact semnificativ asupra economiei naționale prin prisma reajustării structurale, inclusiv din perspectiva cristalizării unei macrostructuri în care să prevaleze serviciile. De altfel, nivelul scăzut de implicare a ISD în economie explică, în opinia noastră, progresul lent al țării noastre în ultimul deceniu pe calea expansiunii sectorului său de servicii. Nu este întâmplător faptul că țările capabile să atragă fluxuri substanțiale de ISD (în speță, Ungaria, Polonia, Republica Cehă) și să majoreze rapid ponderea stocului de ISD în PIB⁸ au reușit să încheie deja la mijlocul anilor 1990 procesul de recuperare a decalajului față de UE în materie de servicii, făcând totodată un salt semnificativ în direcția realizării convergenței economice cu UE.

4.2 Factorii care grevează capacitatea economiei de a genera fluxuri de servicii și potențialul pentru consolidarea acesteia

Deși schimburile cu servicii ale României s-au încadrat în tendințele internaționale de creștere susținută în ultimul deceniu, sporind chiar într-un ritm mediu anual superior celor în plan mondial și european, *România dispune la începutul noului mileniu de o capacitate*

redușă de a genera fluxuri internaționale de servicii. Sunt relevante în acest sens: gradul redus de angrenare a activităților de servicii în relațiile comerciale și investiționale externe, volumul restrâns și gradul scăzut de diversificare a fluxurilor internaționale de servicii, potențialul modest pentru comerțul electronic și, nu în ultimul rând, capacitatea redusă a tranzacțiilor internaționale cu servicii de a susține echilibrul balanței de plăți.

Cauza acestei situații trebuie căutată înainte de toate în întârzierea considerabilă a României sub aspectul ajustării economiei sale dinspre o structură preponderent agrar-industrială înspre o structură modernă în care să prevaleze serviciile. Reformele economice promovate până în prezent nu au fost în măsură să pună temelia dezvoltării unui sector de servicii amplu și eficient, pe măsura necesităților unei economii de piață moderne și funcționale, indispensabile asigurării convergenței cu structurile economice europene.

Dimensiunea modestă a sectorului de servicii în termenii contribuției la valoarea adăugată brută (51% în 2002) și, mai ales, la ocuparea forței de muncă (34% în 2002) ilustrează în modul cel mai elocvent *macrostructura anacronică a economiei românești*. Ponderile respective se află într-un izbitor contrast nu numai cu cele ale țărilor membre ale UE, dar ele sunt, în același timp, și cele mai scăzute din rândul țărilor din Europa Centrală și de Est, care în ultimul deceniu au reușit să se apropie de nivelul mediu al acestor indicatori în UE-15, de 70% și, respectiv, 67% (Anuarul Statistic, 2003). Deosebit de îngrijorătoare este ponderea extrem de scăzută a activităților de servicii în ocuparea forței de muncă (care a sporit cu numai șapte puncte procentuale

⁸ În perioada 1995-2001, ponderea stocului de ISD în PIB a sporit de la 14,1% la 64,3% în Republica Cehă, de la 4,4% la 43,2% în Republica Slovacă, de la 26,7% la 38,2% în Ungaria, de la 6,2% la 24,0% în Polonia, de la 3,4% la 25,0% în Bulgaria și de la 2,3% la 20,5% în România (UNCTAD, 2003).

în perioada 1990-2002), și care reprezintă doar jumătate din nivelul mediu al UE-15. În schimb, proporția forței de muncă ocupate în agricultură (36% în 2002) este de șapte ori mai mare decât media UE-15, fiind totodată și cea mai ridicată din țările din Europa Centrală și de Est.

Constrângerile impuse expansiunii schimburilor internaționale cu servicii sunt asociate nu numai cu dimensiunea modestă a sectorului românesc de servicii, ci și cu *structura valorii adăugate* generate de acesta și, nu în ultimul rând, cu eficiența și calitatea serviciilor. În cadrul producției de servicii predomină încă serviciile tradiționale (transporturi, comerț, hoteluri și restaurante), iar ponderea serviciilor avansate este mult inferioară celei din țările membre ale UE. Astfel, în anul 2000, în media UE-15, ponderea cumulată a serviciilor financiare și de afaceri a fost de 27% în valoarea adăugată brută și de 12% în ocuparea forței de muncă, în timp ce în România ponderile respective au fost de numai 16% și 4% (Eurostat 2002; Anuarul Statistic, 2002).

Nivelul de dezvoltare a sectorului românesc de servicii constituie, prin urmare, o *frână serioasă* în calea expansiunii comerțului cu servicii în prezent și în perspectivă.

Premisele și potențialul pentru consolidarea capacității furnizoare de servicii a economiei. Procesul de internaționalizare a serviciilor și, implicit, ușurința mai mare cu care pot fi abordate piețele externe, creează noi oportunități în termeni de creștere și dezvoltare pentru România, întrucât deschid perspectiva dezvoltării de noi surse pentru creșterea exporturilor, pe de o parte, și a unui acces lărgit la servicii mai variate în condiții de eficiență sporită prin intermediul importurilor, pe de altă parte. Dar dincolo de beneficiile

pe care le oferă acest proces prin prisma comerțului, există încă cel puțin trei considerente care trebuie avute în vedere:

- accesul la servicii eficiente constituie un factor decisiv al creșterii *productivității și competitivității* firmelor în noul climat global;
- există o *strânsă corelație între un sector eficient de servicii și volumul de ISD atrase*. Activitățile de servicii sunt organic legate de fluxurile de ISD, serviciile fiind principalul sector generator și atractor de ISD și, deci, un determinant major al politicilor naționale de atragere a acestor fluxuri;
- *procesul de edificare și funcționare a noii societăți informaționale* este condiționat de mobilizarea potențialului din sfera serviciilor și de dezvoltarea unei infrastructuri eficiente de servicii.

Este însă cât se poate de evident că, pentru a putea valorifica noile oportunități asociate cu procesul de internaționalizare a serviciilor, România trebuie să înfrunte provocarea de a îmbunătăți și extinde capacitățile sale furnizoare de servicii, astfel încât să genereze o expansiune a activităților de servicii și o participare sporită a acestora la tranzacțiile internaționale. După cum este la fel de necesar ca preocupările în această direcție să fie incluse printre obiectivele de maximă urgență ale agendei de politică economică.

Prin prisma ajustării la evoluțiile din spațiul fluxurilor comerciale și investiționale din sfera serviciilor, România este confruntată cu patru realități majore:

- stadiul actual al ofertei sale de servicii, care constituie un handicap sever pentru captarea noilor oportunități de export, inclusiv a celor oferite de comerțul electronic;
- constrângerile de natura resurselor naționale care condiționează consolidarea

rea capacităților generatoare de servicii;

- nevoia de a atrage ISD din partea CTN destinate modernizării infrastructurii tradiționale de servicii și dezvoltării celei avansate; și
- statutul de viitor membru al UE și marea forță de atracție pe care o exercită acesta.

Numeroase din tendințele de pe scena economică internațională par a favoriza România prin prisma *avantajelor competitive*, mai ales datorită competențelor sale educaționale și profesionale. România dispune de un potențial de export în domeniul serviciilor care nu a fost valorificat în mod corespunzător până în prezent. Acest potențial vizează domenii în care sursele tradiționale ale avantajelor competitive i-ar conferi beneficii substanțiale în cazul *serviciilor intensive în forță de muncă*, derivând din abundența resurselor umane și din costul salarial relativ redus – cum ar fi, serviciile turistice, construcțiile –, precum și din *existența unei forțe de muncă cu înaltă calificare profesională* în special în domeniul tehnic, care ar putea asigura furnizarea unor categorii de servicii de afaceri și profesionale, incluzând servicii informatice, de inginerie, de arhitectură, de consultanță tehnică etc.

Totodată, *Internetul și comerțul electronic deschid noi oportunități* pentru tranzacționarea peste graniță a numeroase categorii de servicii, de care exportatorii români, provenind cu precădere din rândul IMM, ar putea profita în mod activ. Dincolo de industria turismului, care se deplasează tot mai mult către tranzacțiile *on-line*, oportunități viabile pentru comercializarea prin Internet oferă o mare varietate de servicii precum: inputurile de date, dezvoltarea de software, dezvoltarea

de web, crearea de baze de date, dar și servicii de traducere, de editare, corectură și chiar de publicare electronică, care pot fi prestate diferitelor companii din țările dezvoltate. România ar putea să urmeze modelul unor țări (precum India, Filipine) și să devină o locație importantă pentru procesarea de date, pentru programare și dezvoltarea de software.

Pe de altă parte, potențialul de dezvoltare a exportului de servicii este grevat de *constrângeri severe asociate cu nivelul precar al infrastructurii tehnologice și informaționale*, care condiționează adoptarea și difuziunea la scară largă a comerțului electronic. Astfel, prin prisma indicatorilor vizând infrastructura de telecomunicații și cea informațională (accesul la telefonie fixă și mobilă, dotarea cu calculatoare personale), precum și a indicatorilor privind difuziunea Internetului (numărul de calculatoare racordate la Internet, numărul utilizatorilor Internet, rata de creștere a acestuia etc.), România ocupă ultimele locuri din Europa (Ghibuțiu, 2002; The World Bank, 2003). Singurul indicator la care este bine situată sub aspectul potențialului de utilizare a comerțului electronic este dotarea cu resurse umane, dominând zona europeană și deținând un loc de frunte în lume.

Numeroase deficiențe sunt atribuibile și firmelor românești exportatoare de servicii. Acestea vizează îndeosebi: lipsa unor capacități adecvate de marketing, capitalul reputațional redus, insuficiența contactelor de afaceri de anvergură globală înlesnite prin rețelele electronice. De asemenea, un factor restrictiv îl reprezintă insuficienta conștientizare la nivel guvernamental a suportului pe care îl pot oferi exporturile de servicii pentru susținerea performanței exporturilor de bunuri materiale.

5. Sugestii în termeni de politică economică

În lumina implicațiilor strategice pe care le au evoluțiile din spațiul serviciilor pentru procesul creșterii și dezvoltării economice și pentru integrarea României în structurile globale și europene, se pot formula câteva sugestii și recomandări menite a călăuzi elaborarea și promovarea unor politici economice corespunzătoare în perspectivă.

(1) Ajustarea în termeni de politici economice la noile realități de pe scena economică globală și europeană reclamă, înainte de toate, *schimbarea radicală a mentalităților* în raport cu serviciile. Într-o țară în care serviciile au fost sistematic neglijate timp de aproape cinci decenii, este necesară o nouă viziune asupra acestor activități, care să fundamenteze politicile în domeniu. De aceea, toate reminiscentele etichetării serviciilor drept “neproductive”, “reziduale”, “neavenite” etc. – care persistă încă, deopotrivă la nivelul unor decidenți politici și în cercurile academice – se cer abandonate, concomitent cu acceptarea urgentă a realității că *aceste activități constituie o importantă sursă de valoare adăugată, de sporuri de productivitate și de beneficii în termeni de comerț.*

(2) Mai mult, trebuie conștientizat faptul că, în viitor, creșterea economică și ocuparea forței de muncă în România vor depinde în mod precumpănitor de industriile de servicii și de sectorul IMM. Sub impactul noilor TIC sporește importanța serviciilor atât ca sursă de noi locuri de muncă, cât și ca instrument al creșterii competitivității firmelor și al integrării acestora în piața globală. De aceea, pentru a participa în mod real la activitățile din sectorul noilor TIC și la rețelele pro-

ducției internaționale gestionate de CTN, România va trebui să promoveze dezvoltarea serviciilor într-o manieră la fel de viguroasă ca pe cea a industriei prelucrătoare.

(3) Importanța serviciilor transcende sfera propriu-zisă a acestui sector, iar *politicile promovate în ramurile de servicii exercită efecte decisive asupra eficienței de ansamblu a economiei.* Serviciile constituie inputuri esențiale pentru producția și livrarea produselor utilizatorilor finali. Întrucât prețul și calitatea serviciilor disponibile în economie au un impact major asupra celorlalte sectoare economice, politicile vizând sectorul de servicii și reformele menite a-i spori eficiența – inclusiv schimbările de natura reglementărilor și cele instituționale – contribuie la *performanțele economice generale.*

Ca atare, politicile din sfera serviciilor nu pot fi rupte de *contextul economic general.* Menținerea echilibrului macroeconomic și accelerarea proceselor de restructurare din celelalte sectoare economice sunt determinante pentru progresul în direcția dezvoltării unei economii a serviciilor. Finalizarea procesului de privatizare, accelerarea restructurării întreprinderilor industriale și dezvoltarea unui sector puternic și sănătos de IMM constituie premise esențiale pentru dezvoltarea acelor ramuri de servicii care furnizează inputuri intermediare pentru producția industrială. Aceasta întrucât principala sursă a cererii pentru serviciile de producție trebuie să derive dintr-un sector industrial restructurat și modernizat sub aspect tehnologic și organizațional, de natură să favorizeze *apariția unor noi specializări, noi competențe și noi ocupații.*

(4) Ancorarea procesului de ajustare structurală în demersul de integrare în UE

și preluarea *acquis*-ului comunitar vor accelera mutațiile pozitive, inclusiv în direcția creșterii capacității economiei românești de a genera fluxuri sporite de servicii.

În măsura în care impune anumite discipline și constrângeri procesului decizional pe plan național, acest demers este de natură să sprijine guvernul român în promovarea și implementarea *măsurilor de politică economică reclamate de reformele din sectorul de servicii*. Liberalizarea pieței în contextul integrării în UE presupune ajustări radicale ale cadrului de reglementare a serviciilor, prin operarea unor modificări semnificative în planul legislației și reglementărilor românești, angajamentele de liberalizare a pieței serviciilor și de aliniere la piața internă unică fiind monitorizate în contextul mai larg al preluării *acquis*-ului. Deși barierele în calea comerțului au fost eliminate progresiv și s-a realizat un grad ridicat de aliniere la *acquis*, reformele în planul reglementării sectorului de servicii nu sunt încă încheiate: pe de o parte, continuă procesul legislativ în anumite domenii; pe de altă parte, noile mecanisme și instituții chemate să asigure aplicarea reformelor nu funcționează încă destul de eficient (European Commission, 2004).

De aceea, *accelerarea ritmului de aplicare a reformelor în toate ramurile de servicii* rămâne o cerință stringentă, iar obiectivul central care trebuie urmărit în acest context vizează atribuirea unui spațiu mai vast forțelor pieței în vederea determinării structurii producției, a comerțului și/sau a investițiilor în aceste domenii.

(5) Rămănerile în urmă ale României sub aspectul ajustării sale structurale în direcția unei economii a serviciilor și implicat capacitatea redusă a economiei

românești de a mobiliza fluxuri internaționale de servicii – inclusiv prin intermediul ISD – constituie argumente puternice care să justifice implementarea *unei politici naționale conștiente, active și chiar agresive de promovare a dezvoltării ramurilor de servicii*.

Dezideratul promovării unei asemenea politici nu echivalează cu o pledoarie în favoarea protecției anumitor ramuri de servicii, pe linia argumentației clasice asociate cu “industriile incipiente”. Acesta derivă din însăși nevoia dezvoltării unor capacități naționale capabile să producă produse cu conținut ridicat de valoare adăugată, și care să permită sectoarelor industriei prelucrătoare, agriculturii și celorlalte segmente de servicii să se adapteze rapid schimbărilor în plan tehnologic, perfecționărilor în plan infrastructural și concurenței sporite la nivel internațional. Și, nu în ultimul rând, să contribuie la cristalizarea unei infrastructuri de servicii compatibile cu cerințele edificării societății informaționale.

6. Repere ale unei politici active în domeniul serviciilor

(1) Având în vedere rolul central al serviciilor într-o economie de piață funcțională și relațiile de intercondiționare dintre acestea și celelalte sectoare ale economiei naționale, o asemenea politică ar trebui focalizată pe o *abordare globală a serviciilor* și suplimentată cu politici sectoriale, adaptate particularităților specifice ale diferitelor subsectoare și ramuri de servicii (de exemplu, turism, servicii de producție, servicii sociale).

(2) Pilonul central al unei asemenea politici ar trebui să fie *promovarea agresivă a dezvoltării serviciilor de producție*, având

în vedere intensitatea efectelor de antrenare/multiplicare ale acestor ramuri de servicii asupra economiei naționale. Politicile în acest domeniu s-ar cere promovate în tandem cu politicile de modernizare a structurii industriei și cu politici adecvate ale pieței muncii (îndreptate spre susținerea reconversiunii și realocării forței de muncă înspre ramurile de servicii) și, nu în ultimul rând, sprijinite de un complex de măsuri destinate creșterii ratelor de economisire și, respectiv, de investiții în economia românească, care să stimuleze propensiunea acesteia de a se ajusta în direcția expansiunii activităților de servicii.

Totodată, dezvoltarea acestor categorii de servicii trebuie așezată pe coordonatele noii strategii de îmbunătățire a performanțelor serviciilor de producție în UE, în curs de elaborare sub auspiciile Comisiei Europene. Întrucât competitivitatea acestor servicii⁹ este considerată decisivă pentru realizarea obiectivului UE de a deveni, până în 2010, cea mai competitivă economie bazată pe cunoaștere din lume – conform orientărilor strategice convenite la reuniunea Consiliului European de la Lisabona, din martie 2000 –,

⁹ În accepțiunea Comisiei Europene (European Commission, 2003), *serviciile de producție* acoperă patru mari categorii de servicii: (1) *serviciile de afaceri*, înglobând deopotrivă servicii cu intensitate mare în cunoaștere, precum serviciile profesionale (informatică, consultanță, cercetare-dezvoltare, publicitate, formare profesională etc.) și servicii operaționale (servicii de securitate, de secretariat etc.); (2) *serviciile de distribuție* (comerțul cu amănuntul și cu ridicata); (3) *serviciile de rețea* (serviciile de electricitate, gaze, apă, transporturi și comunicații); și (4) *serviciile financiare* (serviciile bancare și asigurări).

Comisia Europeană intenționează să elaboreze, în prima parte a anului 2005, un *Plan de Acțiune în vederea sporirii productivității și competitivității serviciilor de producție* (European Commission, 2003). Măsurile preconizate în acest context vizează, printre altele: stimularea concurenței, creșterea investițiilor în noile TIC, pregătirea forței de muncă și dezvoltarea competențelor în sfera TIC, promovarea inovației și a cercetării-dezvoltării, elaborarea de indicatori de calitate pentru servicii, adoptarea de standarde pentru serviciile transfrontaliere, îmbunătățirea modului de evaluare și raportare a activelor intangibile, ameliorarea statisticilor precum și a gradului de cunoaștere a sectorului de servicii.

(3) Numitorul comun al ansamblului abordărilor vizând sectorul de servicii trebuie să îl constituie următoarele două elemente care transcend obiectivele specifice sectoriale, și care sunt *decisive prin prisma creării avantajelor competitive* și, ca atare, sunt determinante pentru consolidarea sectorului național de servicii astfel încât acesta să-și sporească contribuția la procesul productiv și la îmbunătățirea poziției competitive a economiei românești pe plan internațional:

- *punerea în valoare a capitalului uman*, prin intermediul investiției în educație, formarea profesională și achiziționarea de cunoștințe specializate și
- introducerea în ritm susținut și la scară largă a noilor TIC, și îndeosebi crearea unei *infrastructuri moderne și eficiente de telecomunicații*.

Primul element – dezvoltarea capitalului uman – este o condiție *sine qua non* a dezvoltării majorității ramurilor de servicii, precum și a difuziunii la scară largă a noilor tehnologii în economia și socie-

tatea românească. *Noile TIC determină ca singura sursă de avantaj strategic sustenabil să fie competențele și cunoașterea.* De aceea, în perspectivă, succesul economic va depinde de voința și abilitatea României de a face investiții sociale pe termen lung în competențe, educație și cunoaștere. Aceasta presupune majorarea substanțială a investițiilor în TIC, în cercetare-dezvoltare și în educație în contextul politicilor publice, dar și promovarea unor parteneriate adecvate public/privat.

Legat de cel de-al doilea element, trebuie subliniat faptul că performanța sistemului de telecomunicații, și mai ales a furnizorilor de telefonie fixă, este cea care condiționează în mod decisiv creșterea “transportabilității” serviciilor, crearea de noi tipuri de servicii, transformarea celor tradiționale, expansiunea schimburilor internaționale cu servicii, accesul la Internet și dezvoltarea comerțului electronic. De aceea, infrastructura de telecomunicații reprezintă în mod indirect *un factor important al avantajelor comparative “create” sau “dinamice”* și, ca atare, o condiție decisivă pentru dezvoltarea sectorului național de servicii. Pe de altă parte, constituie *infrastructura indispensabilă pentru edificarea și funcționarea societății informaționale.*

(4) Desigur, preluarea *acquis*-ului comunitar îi va permite României să se ajusteze sub aspect instituțional și al reglementărilor astfel încât să beneficieze de liberalizarea serviciilor din interiorul pieței interne unice, ceea ce transcende considerabil nivelul oricărei liberalizări care ar putea fi atins vreodată de negocierile la nivel multilateral în contextul GATS/OMC. Cu toate acestea, *negocierele multilaterale din OMC trebuie abordate cu toată seriozitatea, întrucât cadrul*

multilateral al OMC și, respectiv, principiile și regulile acordului GATS pot susține exportatorii din România să beneficieze de noile oportunități pe care le deschide internaționalizarea serviciilor la scară globală.

Participarea la demersul de liberalizare a serviciilor în contextul GATS/OMC generează beneficii în mai multe planuri intercorelate, pe care România trebuie să le valorifice printr-o *atitudine mult mai activă și prin fundamentarea politicii sale comerciale în acest cadru pe o viziune pe termen lung, coerentă și consecventă.* Dincolo de oportunitățile largite de export și de accesul la inputuri de servicii mai ieftine și de calitate superioară, acordul GATS oferă potențialul pentru un influx sporit de echipamente moderne, de tehnologie avansată și de *know-how* organizațional pe calea ISD. Fiind singurul instrument multilateral de cooperare în sfera investițiilor, GATS poate contribui la atragerea de ISD din zona țărilor extra-UE. Și, nu în ultimul rând, poate contribui la susținerea politicilor de reformă promovate de autoritățile române în sectorul de servicii (prin ancorarea acestora în GATS sub forma angajamentelor consolidate) și implicit la sporirea credibilității lor pe plan extern. Avantajele derivând din liberalizarea serviciilor în cadrul OMC sunt cu atât mai importante, cu cât costurile de ajustare implicate sunt preluate *de facto* de procesul de aliniere la piața internă unică.

(5) Noile TIC, conjugate cu schimbările în configurația competiției globale, și în special mutația dinspre condițiile economice “închise” înspre condiții economice “deschise”, creează noi oportunități pentru dezvoltarea economică și noi alternative pentru politicile în domeniu. Devine însă tot mai evident că *piatra de*

temelie a noilor politici în materie de dezvoltare este recunoașterea faptului că, în secolul XXI, informațiile și activitățile de servicii – deci, bunurile intangibile – reprezintă actorul principal care “joacă” în arena competiției globale.

În aceste circumstanțe, investiția în noile TIC, în educație și în formarea profesională, capabilă să multiplice și să înobileze stocul de capital uman al societății românești, reprezintă singura opțiune strategică în vederea asigurării unei dezvoltări durabile. După cum, România nu poate opta pentru un alt model de dezvoltare

durabilă decât cel care trece în mod implacabil prin construirea unei economii a serviciilor – ca premisă a trecerii în perspectivă la societatea informațională. Iar dacă România nu va reuși să internalizeze, într-un timp cât mai scurt, atât gândirea cât și modul de operare inerente acestui model, ea riscă să perpetueze experiența tristă în materie de dezvoltare a acelor țări din lumea a treia, care nu au reușit nici până în zilele noastre să se ajusteze măcar cerințelor primei revoluții industriale, cu consecința de rigoare: înapoierea economică.

Referințe

- Arkell, J., *Services: Trends, Consequences and the Effects of the New WTO Round*, Roundtable of the Committee for Trade, Industry and Enterprise Development, UN Economic Commission for Europe, Geneva, 13 June, 2001.
- Banca Națională a României, *Statistici ale bilanțelor de plăți*, București, 1990-2004.
- European Commission, *The Competitiveness of Business-Related Services and their Contribution to the Performance of European Enterprises*, Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Brussels/ 4.12.2003/COM 747 final, 2003.
- European Commission, *2004 – Regular Report on Romania's Progress towards Accession*, COM/2004/657 final, 6.10.2004, SEC (2004) 1200, Bruxelles, 2004.
- European Services Forum (ESF), *Call for an Effective Launch of Negotiations of a Multilateral Agreement on Trade and Investment*, Brussels, 2003.
- Eurostat, *National Accounts*; Labour Force Survey, Luxembourg, 2002.
- Fernandez, T., Diaz Mier, M.A., *FDI in Services is Demanding a Multilateral Agreement*, World Services Congress 1999, 1-3 November, Atlanta, SUA, 1999.
- Ghibuțiu, A. (coord.), Pencea, S., Boureaunu, M., ‘Comerțul electronic – mijloc de integrare în economia globală. Oportunități și provocări pentru România’, Academia Română, IEM, București, 2002.
- Institutul Național de Statistică, *Anuarul Statistic al României* 2002, 2003, București.
- Karsenty, G., *Just How Big Are the Stakes? An Assessment of Trade in Services by Mode of Supply*, referat prezentat la World Services Congress 1999, 1-3 noiembrie 1999, Atlanta, Georgia, SUA, 1999.
- Lefebvre, L. A., Lefebvre, E., *E-commerce and Virtual Enterprises: Issues and Challenges for Transition*

- Economies*, 'Technovation', nr.22, 2002, p.313-323.
- Matoos, A., Schuknecht, L., *Trade Policies for Electronic Commerce*, 'Policy Research Working Paper', 2380, The World Bank, Washington D.C., June, 2000.
- OECD, *The Economic and Social Impact of Electronic Commerce: Preliminary Findings and Research Agenda*, Paris, 1999.
- OECD, *Open Services Market Matter*, Trade Directorate, Working Party of the Trade Committee, TD/TC/WP(2001)24/PART1/REV1, 3 September, Paris, 2001.
- The World Bank, 'World Development Indicators 2003', Washington D.C., 2003.
- UNCTAD, World Investment Report 2000, *Cross-border Mergers and Acquisitions and Development*, United Nations, New York, Geneva, 2000.
- UNCTAD, *E-commerce and Development Report 2001. Trends and Executive Summary*, Internet edition, United Nations, New York and Geneva, 2001.
- UNCTAD, 'World Investment Report 2002', *Transnational Corporations and Export Competitiveness*, United Nations, New York, Geneva, 2002.
- UNCTAD, 'World Investment Report 2003', *FDI Policies for Development: National and International Perspectives*, United Nations, New York and Geneva, 2003.
- UNCTAD, 'World Investment Report – 2004', *The Shift Towards Services*, UN, New York and Geneva, 2004.
- WTO, *International Trade Statistics*, Geneva, 2000, 2003, 2004.

Anexa 1

Dinamica și distribuția geografică a comerțului internațional cu servicii, 1990-2003

(miliarde USD și %)

	Exporturi				Importuri			
	Valoare	Creștere medie anuală			Valoare	Creștere medie anuală		
	(mld. USD)	(%)			(mld. USD)	(%)		
	2003	1990- 2000	2002	2003	2003	1990- 2000	2002	2003
Total mondial, din care:	1.763	7	6	12	1.743	6	5	12
America de Nord	322	8	1	4	266	7	1	7
SUA	282	8	1	4	218	8	2	6
America Latină	60	7	-4	6	67	7	-9	3
Europa								
Occidentală	895	5	10	17	839	5	8	16
UE-15	802	5	10	16	782	5	8	16
Țări în tranziție	72	9	11	19	82	8	15	21
Europa Centrală și de Est	40	12	5	21	38	11	11	28
Africa	36	5	3	...	46	4	2	...
Asia	345	9	8	6	394	8	4	5
Japonia	70	5	2	8	110	3	0	3
China	45	18	20	...	54	24	18	...
Țări în curs de dezvoltare	377	9	5	6	419	9	2	6

Sursa: WTO (2004), 'International Trade Statistics', Geneva.

Anexa 2

Principalii exportatori și importatori de servicii pe plan mondial, 2003

Rang / Exportatori	Valoare (miliarde USD)	Pondere (% din total mondial)	Rang / Importatori	Valoare (miliarde USD)	Pondere (% din total mondial)
Total mondial, din care:	1.763	100,0	Total mondial, din care:	1.743	100,0
1. SUA	282,5	16,0	1. SUA	218,2	12,5
2. Marea Britanie	129,5	7,3	2. Germania	167,0	9,6
3. Germania	111,7	6,3	3. Marea Britanie	112,4	6,4
4. Franța	98,0	5,6	4. Japonia	109,7	6,3
5. Spania	76,4	4,3	5. Franța	81,6	4,7
6. Italia	72,8	4,1	6. Italia	74,1	4,3
7. Japonia	70,2	4,0	7. Olanda	66,2	3,8
8. Olanda	64,1	3,6	8. China	53,8	3,1
9. China	44,5	2,5	9. Irlanda	48,5	2,8
10. Hong Kong	43,2	2,5	10. Canada	47,8	2,7
11. Belgia	41,7	2,4	11. Spania	46,1	2,6
12. Austria	41,4	2,3	12. Belgia	41,4	2,4
13. Canada	39,2	2,2	13. Austria	40,6	2,3
14. Irlanda	35,3	2,0	14. Coreea de Sud	38,7	2,2
15. Elveția	32,7	1,9	15. Suedia	29,6	1,7
16. Danemarca	32,6	1,9	16. Danemarca	29,1	1,7
17. Coreea de Sud	31,2	1,8	17. Singapore	27,2	1,6
18. Suedia	31,0	1,8	18. Federația Rusă	26,7	1,5
19. Singapore	30,4	1,7	19. Taiwan	25,5	1,5
20. India	24,9	1,4	20. Hong Kong	23,5	1,3

Sursa: WTO (2004), 'International Trade Statistics', Geneva.

Anexa 3

Volumul exporturilor și importurilor de servicii în UE-15 și țările din Europa Centrală și de Est, 2003

(milioane USD și%)

Țări	Valoare (milioane USD)	Soldul balanței serviciilor (milioane USD)		Pondere în comerțul global cu servicii (%)	
		Exporturi	Importuri	Exporturi	Importuri
Total mondial	1.762.600	1.742.700		100,0	100,0
UE-15	802.421	781.583	20.838	45,5	44,9
Austria	41.352	40.556	796	2,3	2,3
Belgia	41.658	41.429	229	2,4	2,4
Danemarca	32.620	29.124	3.496	1,9	1,7
Finlanda	7.698	9.853	-2.155	0,4	0,6
Franța	97.956	81.591	16.365	5,6	4,7
Germania	111.651	167.000	-55.349	6,3	9,6
Grecia	24.404	11.621	12.783	1,4	0,7
Irlanda	35.323	48.472	-13.149	2,0	2,8
Italia	72.786	74.093	-1.307	4,1	4,3
Luxemburg	23.839	15.845	7.994	1,4	0,9
Olanda	64.135	66.241	-2.106	3,6	3,8
Portugalia	12.065	7.754	4.311	0,7	0,4
Spania	76.434	46.063	30.371	4,3	2,6
Suedia	30.970	29.559	1.411	1,8	1,7
M. Britanie	129.530	112.382	17.148	7,3	6,4
Țări Europa Centrală/de Est					
Bulgaria	3.051	2.493	558	0,2	0,1
R. Cehă	7.593	7.242	351	0,4	0,4
Croația	8.642	2.856	5.786	0,5	0,2
Estonia	2.206	1.480	726	0,1	0,1
Letonia	1.503	928	575	0,1	0,1
Lituania	1.646	1.044	602	0,1	0,1
Polonia	12.339	11.228	1.111	0,7	0,6
România	2.950	2.951	-1	0,2	0,2
R. Slovacă	3.306	3.113	193	0,2	0,2
Slovenia	2.777	2.171	606	0,2	0,1
Ungaria	10.056	10.311	-255	0,6	0,6

Sursa: WTO (2004), 'International Trade Statistics', Geneva.

Anexa 4

Structura stocului de ISD receptate și generate de sectorul de servicii, pe grupe de țări, în 1990 și 2002,

(%)

Sector/ramură	1990			2002		
	Țări dezvoltate	Țări în dezvoltare	Total mondial	Țări dezvoltate	Țări în dezvoltare	Total mondial
<i>STOC ISD receptat</i>						
Total servicii	100	100	100	100	100	100
Electr., gaz, apă	1	2	1	3	4	3
Construcții	2	3	2	1	3	2
Comerț	27	15	25	20	14	18
Hoteluri&restaurante	3	2	3	2	2	2
Transp.&comunic.	2	8	3	11	10	11
Servicii financiare	37	57	40	31	22	29
Servicii de afaceri	15	5	13	23	40	26
Educație&ocrot. săn.	-	-	-	-	-	-
Comunit., soc., pers.	2	-	2	2	1	2
Alte servicii	10	8	9	2	4	2
Nespecificat	2	1	2	6	2	5
<i>STOC ISD generat</i>						
Total servicii	100	100	100	100	100	100
Electr., gaz, apă	1	-	1	2	-	2
Construcții	2	2	2	1	2	1
Comerț	17	16	17	10	12	10
Hoteluri&restaurante	1	-	1	2	2	2
Transp.&comunic.	5	4	5	11	7	11
Servicii financiare	48	62	48	35	22	34
Servicii de afaceri	6	11	7	34	54	36
Educație&ocrot. săn.	-	-	-	-	-	-
Comunit., soc., pers.	-	-	-	-	-	-
Alte servicii	13	5	13	2	2	2
Nespecificat	6	-	6	3	-	3

Sursa: UNCTAD (2004), 'World Investment Report – 2004', *The Shift Towards Services*, UN, New York.

Anexa 5

Evoluția comerțului cu bunuri și servicii al României, 1990-2003

(milioane USD și%)

	1990	2000	2001	2002 ¹	2003 ^{1,2}	Ritm de creștere (%) 1990-2000	Ritm de creștere (%) 2000-2003
Bunuri (milioane USD)							
Exporturi (FOB)	5.775	10.366	11.385	13.866	17.656	6,0	19,4
Importuri (FOB)	9.202	12.050	14.354	16.467	22.129	2,7	22,5
Sold	-3.427	-1.684	-2.969	-2.601	-4.473	-	-
Servicii (milioane USD)							
Credit	610	1.754	2.033	2.332	3.004	11,1	19,7
Debit	787	1.992	2.148	2.327	2.974	9,7	14,3
Sold	-177	-238	-115	5	30	-	-
Structura comerțului cu servicii (%)							
Credit, din care:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	-	-
Transporturi	49,0	37,2	40,7	41,0	40,0	8,1	22,6
Turism	17,4	20,5	17,8	14,3	14,9	13,0	7,7
Alte servicii ³	33,6	42,4	41,5	44,7	45,1	13,7	22,1
Debit, din care:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	-	-
Transporturi	69,1	33,4	34,1	35,8	37,9	2,1	19,2
Turism	13,1	21,1	20,9	16,9	17,8	15,1	8,0
Alte servicii ³	17,8	45,5	45,0	47,3	44,3	20,5	13,3
Servicii (%) în total comerț cu bunuri +servicii							
Exporturi	9,6	14,5	15,2	14,4	14,5	-	-
Importuri	5,1	14,2	13,0	12,5	12,3	-	-

Note: ¹ Datele pentru anii 2002-2003, exprimate în EURO în statistica balanței de plăți a BNR, au fost convertite în USD în baza cursului de schimb: 1EURO=0,9449 USD pentru anul 2002 și 1EURO=1, 1308 USD pentru anul 2003; ² Date provizorii; ³ Includ: servicii de comunicații, construcții, servicii financiare, asigurări, servicii informatice, alte servicii de afaceri (precum servicii juridice, consultanță, contabilitate, audit, publicitate, cercetarea pieței, cercetare-dezvoltare, servicii de arhitectură și inginerie, alte servicii comerciale), servicii personale, culturale și de recreație (inclusiv servicii audiovizuale) și servicii guvernamentale neincluse în altă parte.

Sursa: Calcule bazate pe statistici ale balanțelor de plăți, Banca Națională a României.

Anexa 6

Evoluția balanței serviciilor a României pe principale componente, 1990 – 2003

		(milioane USD)			
Anii		Total servicii, din care:	Transporturi	Turism	Alte servicii ⁵
1990	C ¹	610	299	106	205
	D ²	787	544	103	140
	S ³	-177	-245	3	65
1995	C	1.494	471	590	433
	D	1.684	469	697	518
	S	-190	2	-107	-85
1996	C	1.563	572	529	462
	D	1.948	692	666	590
	S	-385	-120	-137	-128
1997	C	1.524	588	526	410
	D	1.938	565	681	692
	S	-414	23	-155	-282
1998	C	1.217	504	260	453
	D	1.871	633	458	780
	S	-654	-129	-198	-327
1999	C	1.357	536	252	569
	D	1.766	571	395	800
	S	-409	-35	-143	-231
2000	C	1.754	652	359	743
	D	1.992	666	420	906
	S	-238	-14	-61	-163
2001	C	2.033	828	362	843
	D	2.148	733	449	966
	S	-115	95	-87	-123
2002	C	2.332	957	333	1.042
	D	2.327	832	393	1.102
	S	5	125	-60	-60
2003 ⁴	C	3.004	1.202	448	1.354
	D	2.974	1.127	529	1.318
	S	30	75	-81	36

Note: ¹ C= Credit; ² D= Debit; ³ S= Sold; ⁴ Date provizorii; ⁵ Includ: servicii de comunicații, construcții, servicii financiare, asigurări, servicii informatice, alte servicii de afaceri (precum servicii juridice, consultanță, contabilitate, audit, publicitate, cercetarea pieței, cercetare-dezvoltare, servicii de arhitectură și inginerie, alte servicii comerciale), servicii personale, culturale și de recreație (inclusiv servicii audiovizuale) și servicii guvernamentale neincluse în altă parte.

Sursa: Calcule bazate pe statistica balanțelor de plăți, Banca Națională a României.